

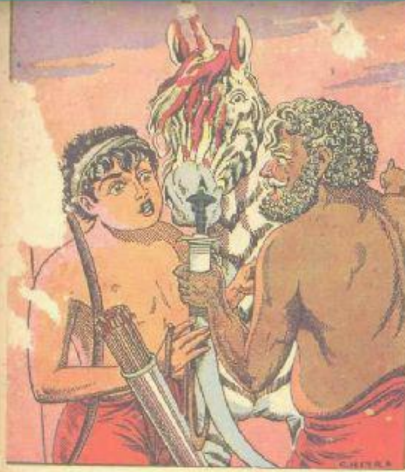

[३]

[लखूच्या गाईंबरोबर जो एक शिंगी घोडा चरत होता त्यानें ब्रह्मपुराचे सेनापती व त्याच्या दोघां सैनिकांना ठार केलें. एक सैनिक स्वतःचा जीव वांचवून राजधानींत परत गेला व त्यानें ती बातमी राजाकडे पोंचती केली. गांवांत अफवा उडाली कीं शत्रूचा कोणी हेर राजधानी शेजारच्या रानांत गुरें चरायला घेऊन येतो व त्याला धरून आणण्यासाठीं राजाचे शिपाई गेले आहेत. तें ऐकून लखूचा बाप महादू मुलाच्या रक्षणासाठीं तलवार घेऊन थांबला. पुढें वाचा.]

ाशाच्या तोंडून सर्व वृत्त ऐकून लखू चकित झाला. जवळच गुरांबरोबर रत असलेल्या त्या एकशिंगी घोड्याकडे ट दाखवीत तो बापाला म्हणाला—“मी ल रात्रीं ज्या घोड्याविषयीं तुम्हांला ांगितलें तो हाच घोडा. त्याचें शिंग व ड पहा कसें रक्तबंबाळ झालें आहे. त्या वरून त्यानें सेनापति व सैनिकांचा मुडदा पाडला असावा असें मला देखील वाटं लागलें आहे.

महादूचें लक्ष इतका वेळ मुलावर होतें. त्यानें त्या घोड्याला पाहिलें तेव्हां दचकून तो दोन पावलें मागें सरकला. पण लखू आपल्या वडिलांना जवळ बोलावून घेऊन

गेला. म्हणाला—"हा क्रूर आहे यांत शंका नाहीं. पण कां कोणास ठाऊक माझ्याजवळ तो अगदीं गोगलगाईसारखा वागतो."

"म्हणजे गांवांत उडालेली बातमी खोटी नाहीं आणि सेनापती व दोघां सैनिकांना यानें ठार केलें आहे म्हणावयाचें. राजाचे शिपाई इकडेच येत आहेत. ते तुलाच संशयावर धरणार व मारहाण करणार! म्हातारा म्हणाला."

"सेनापतीनें स्वतःच घोड्यावर अत्याचार करून स्वतःचें मरण बोलावून घेतलें त्याला कोण काय करणार! त्यानें त्याच्या गळ्यांत दोरी बांधली व त्याला धरून ओढून घेऊन चालला. घोड्यानें स्वतःचा बचाव करून घेण्यासाठीं सेनापती व दोघे सैनिक तिघांना ठार केलें असावें." लखू म्हणाला.

"ते संशयावर तुला व मला धरून घेऊन जाणार. तूं कोठें तरी पळून कां नाहीं जात. तुझ्या आजोबांची ही तलवार आहे. ते वारले तेव्हांपासून ती खुंटीला टांगून ठेवलेली होती. ही तुझ्या हातांत असल्यावर तुला कसलीच भीति नाहीं. शिपायाच्या हातीं कैदेंत खितपत पडून राहण्यापेक्षां युद्ध करून मरण आलें तरी पत्करेल." महादू म्हणाला.

लखूनें बापाजवळून तलवार घेत विचारलें—"मग बाबा, तुम्ही एकटे येथें राहून काय करणार!"

"मी!....मी स्वतःचें रक्षण कसें तरी करून घेईन. तसा या जगांत आतां किती दिवसांचा पाहुणा राहालों आहें! गाईंना रानांत पिटाळून देईन आणि कोठें तरी रानांतच लपून राहीन. त्यांच्या नजरेसमोर आलें नाहीं म्हणजे झालें."

दोघे बोलत उभे होते. तितक्यांत दुरून धुळीचे लोट त्यांना दिसले. त्यावरून सैनिक येत असावेत असें त्यांनीं अनुमान केलें.

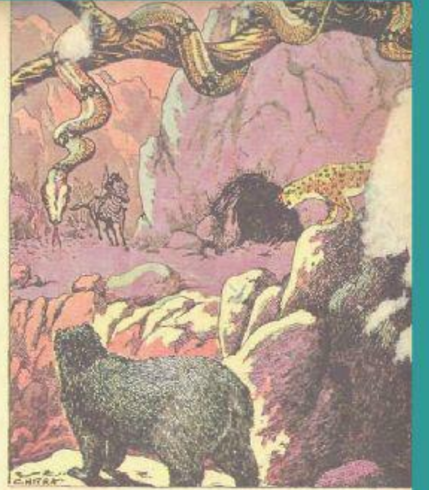
बापानें मुलाकडे व्याकूळ नजरेनें एकदां पाहिलें. लखू लगेच आपल्या एकशिंगी घोड्याजवळ जाऊन उभा राहिला व त्याची मान खाजवूं लागला. म्हणाला—"बाबा! त्या सैनिकांच्या हातांतून निसटून जायचें म्हणजे याच्या मदतीची गरज आहे. हा खात्रीनें माझें रक्षण करील. याच्यावर बसतों. तो नेईल तिकडे जातों."

तो घोडा डोळे मिटून स्वस्थ उभा राहिला. लखूनें घोड्यावर टांग टाकली व टांच मारून चालायला खूण केली. त्याबरोबर तो भरधांव पळूं लागला व डोंगरापलीकडच्या खोऱ्याकडे निघाला.

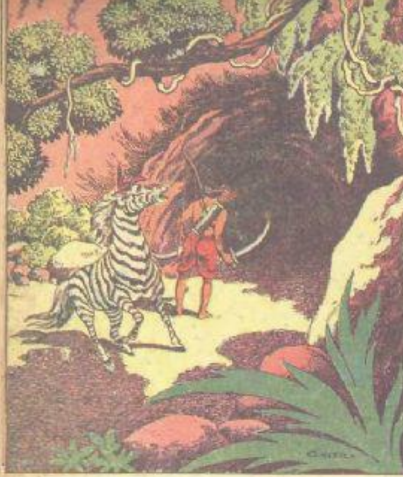
घोड्याचा वेग पाहून लखू प्रथम घाबरला, पण त्यानें त्याची आयाळ घट्ट धरून ठेवली होती. तरी हात सैल झाले तर खालीं आपटून कपाळमोक्ष होणार. देवावर भरंवसा ठेवून तो त्या घोड्यावरून चालला होता.

घोडा दगडावर, खडकावर, जमिनीवर एकाच वेगानें धांवत होता. त्याचे पाय सरकत नव्हते कीं वेग कमी होत नव्हता.

घोडा डोंगरांत शिरला. डोंगरावरच्या रानांत रानटीं श्वापदें होतीं. वाघ, सिंह, हत्ती, अस्वलें वगैरे वगैरे. भयंकर मोठमोठीं

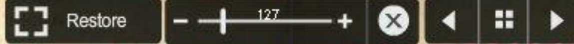
झाडें व त्यांना विळखा घालून बसलेले अजगर पाहून लखू घाबरूनच गेला. या दरींतून जिवंत परत जायचें नांवच नको. या श्वापदांच्या तोंडीं मरण येण्यापेक्षां भ्रमपुराच्या सैनिकांच्या हातीं सांपडलें असतों तर त्यांत काय वाईट झालें असतें! हा एक शिंगी घोडा बाबांना वाटला तसा खरोखरच मायावी राक्षस दिसतो आहे. नाहीं तर तो मला फंसवून या भयंकर दरींत घेऊन आला नसता. पण उशिरां शहाणपण येऊन काय उपयोग! हा घेऊन जाईल तेथें गेलेंच पाहिजे. मी तलवारीनें याला ठार केलें

तरी या श्वापदांच्या मुखांतून जिवंत परत जाणें शक्य तरी आहे का ! काय करावें कांहीं सुचत नाहीं.

लखू याच विचारांत गुरफटून गेला असतां एकाएकीं त्या घोड्यानें एका खड्ड्यांत उडी मारली. समोर लखूला एक खोल गुहा दिसली. घोडा त्या गुहेच्या तोंडाशीं उभा राहून खेकाळूं लागला. मी हजर आहें अशी खूण आपल्या मालकाला तो करीत असावा.

त्यानंतर गुहेंत दिव्याचा उजेड दिसला, नंतर मशालीचा उजेड दिसला व शेवटीं एक होमकुंड जळत असलेलें दिसलें. आंत

"ह्राम् ह्रीन् ह्रूम्" चा आवाज पण येत होता.

लखू घोड्यावरून खालीं उतरून आंत निघाला होता. पण तो उजेड पाहून व आवाज ऐकून स्तब्ध जागच्या जागीं उभा राहिला. त्याच वेळीं त्या घोड्यानें देखील नकळत पाय काढला. पायीं पळणार कोठें ! दगडा-आड खडकाआड कोठें लपणार !

गुहेंत पुन्हां पहिल्यासारखा काळोख झाला. उजेड नाहीं, धूर नाहीं, यज्ञकुंड नाहीं, मंत्रोच्चार नाहीं. पुन्हां सर्व शांत झालें. हा बदल लखूला विचित्र व जास्त भयंकर वाटला.

गुहेंत कोणी आहे, एवढें खास. मग तो कोणी राक्षस आहे, कीं मांत्रिक, कीं योगी, कीं नरमांसभक्षी कोणी मनुष्यच, लखू हा विचार करीत उभा होता.

नंतर त्यानें विचार केला, गुहेंतला मनुष्य काळोखामुळें आपणाला दिसणें शक्य नाहीं. पण आपण उजेडांत आहों. आपली हालचाल त्याला छान दिसत असणार. आपल्याला पकडण्यासाठीं तो कांहीं तरी उपाय योजीत असावा. म्हणून येथून पाय काढला पाहिजे.

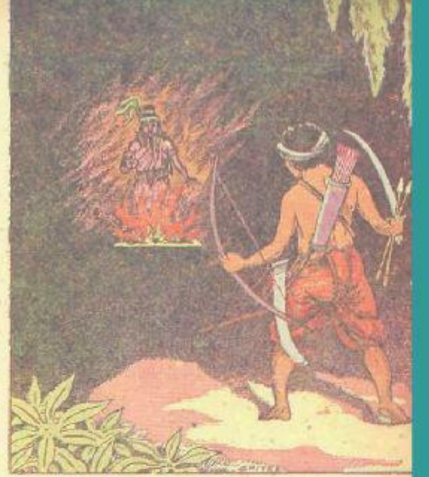
असा विचार करून लखूनें आपल्या एकशिंगी घोड्याकडे वळून पाहिलें. पण तो बराच दूर उभा होता. तो दूर एका खडकाजवळ उभा राहून शिंग घाशीत होता. लखू त्याला धरण्यासाठीं धांवला. पण तो दुप्पटदिशी उडी मारून दूर एका खडकावर जाऊन उभा राहिला.

लखू अगदीं हताश होऊन जागच्या जागीं उभा राहिला.

लखूनें धीर करून त्या गुहेंत शिरायचें ठरविलें. एका हातांत तलवार उपसून घेतली व दोन बाण घेतले. दुसऱ्या हातांत धनुष्य घेतलें. चार पावलें पुढें गेला. पण पुन्हां हळू हळू मागें सरकला.

लखूला एका एकीं यज्ञकुंडापलीकडे एक भयंकर मनुष्य दिसला. त्याला लांब बारीक दाढी होती. काळेकुट्ट तोंड होतें. डोक्या-वर एक शिरस्त्राण होतें. त्याला पाहून लखू पुन्हां जागच्या जागीं स्तब्ध उभा राहिला.

"बाळ ! भिण्याचें कारण नाहीं. भिऊं नकोस ! तुला व तुझ्या बापाला वांचविण्याची जबाबदारी माझ्यावर आहे !" म्हणत तो भयंकर मनुष्य पुढें आला.

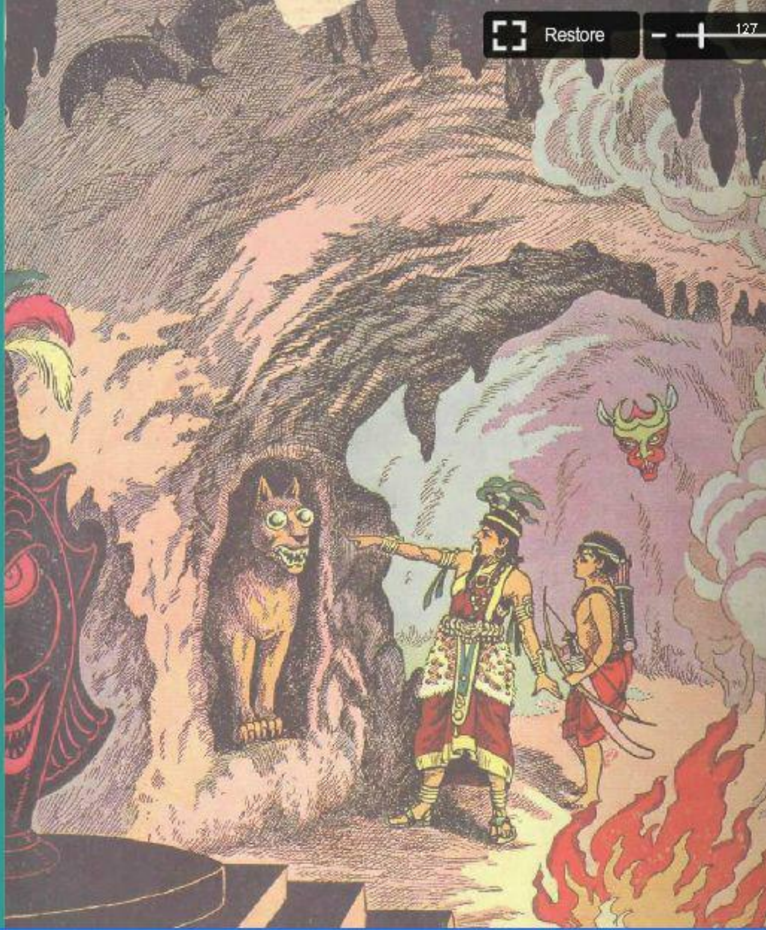
त्याचा तो प्रेमळ आवाज ऐकून लखूच्या मनांतली भीति पार लयास गेली. हा कोणी का असेना. हा मला व माझ्या परिस्थितीला ओळखतो आहे. त्याला भिऊन पळून जाण्यांत कांहीं अर्थ नाहीं. बऱ्यापेक्षां वाईट होण्याचा जास्त संभव असला तरी येथून जाण्याचा विचार सोडून दिला पाहिजे. हा आपल्यावर एवढें प्रेम दाखवीत आहे. यांत याचा थोडा का होईना स्वार्थ असणारच.

"बाळ ! मी बोलतों त्यावर तुझा विश्वास नाहीं का ! ये इकडे ये ! आंत गुहेंत ये !" असें सांगून तो भयंकर मनुष्य गुहेंत परत

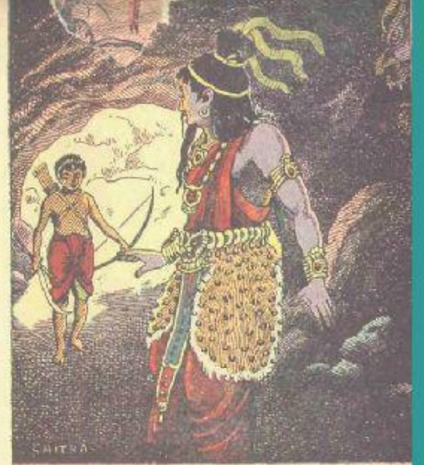
जाऊं लागला. पण लखू येत नाहींसें पाहून मागें वळून म्हणाला–"माझ्याबरोबर आंत यायला भीति वाटते का !"

तो प्रश्न ऐकून लखूला राग आला. याला काय वाटतें, मी भितरा आहे ! तो स्वाभिमानानें म्हणाला–

"तुझ्याबरोबर या गुहेंतच काय, तूं सांगशील तिकडे माझी यायची तयारी आहे. मी रानांतच जन्माला आलों. रानांतच वाढलों व रानांतच राहात आहें. भय भीती आम्हां रानटी लोकांना वाटत नाहीं. पण तुला माझ्याविषयीं व माझ्या वडिलांविषयीं इतकी माहिती कशी कळली याचें मला आश्चर्य वाटत आहे.

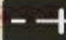
"ये आंत ये ! मला हें सर्व कसें कळलें हें मी तुला दाखवितों. तूं आंत येऊन माझ्या काळभैरवाच्या डोळ्यांतून पाहिलेंस तर जगांत कोठें काय घडत आहे तुला सर्व दिसेल." तो भयंकर मनुष्य लखूला म्हणाला.

लखू त्याच्याबरोबर गुहेंत शिरला. गुहेंत काळोख होता. दहा पंधरा पावलें चालून गेल्यावर त्याला डोंगरांत एका मोठ्या बिळासारखें भोंक दिसलें. त्यांत दगड कोरून रानटी मांजराची आकृती तयार

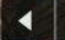

केलेली दिसली. त्या बोक्याचे डोळे लाल बुंद होते.

"हाच तो काळभैरव ! भक्तांसाठीं वट-वृक्षासारखी सावली देणारा, पण शत्रूला कांटेरी कुंपणासारखा ! जय काळभैरव की जय !" असें म्हणत एका मुळीनें त्या भयंकर माणसानें काळभैरवाच्या डोळ्याला स्पर्श केला. नंतर मागें सरकून लखूला म्हणाला–"लखू, ये आतां, तूं याच्या डोळ्यांतून पहा. तुला जगांत कोठें काय घडत आहे, सर्व दिसेल. तो पहा, तुझा बाप महादू ! त्या गाई ! ते पहा सैनिक

त्यांना धरण्यासाठीं पळत आहेत! पण....! हा:, हा:, हा:, हा:, हा:!" म्हणून तो ओरानें हंसला.

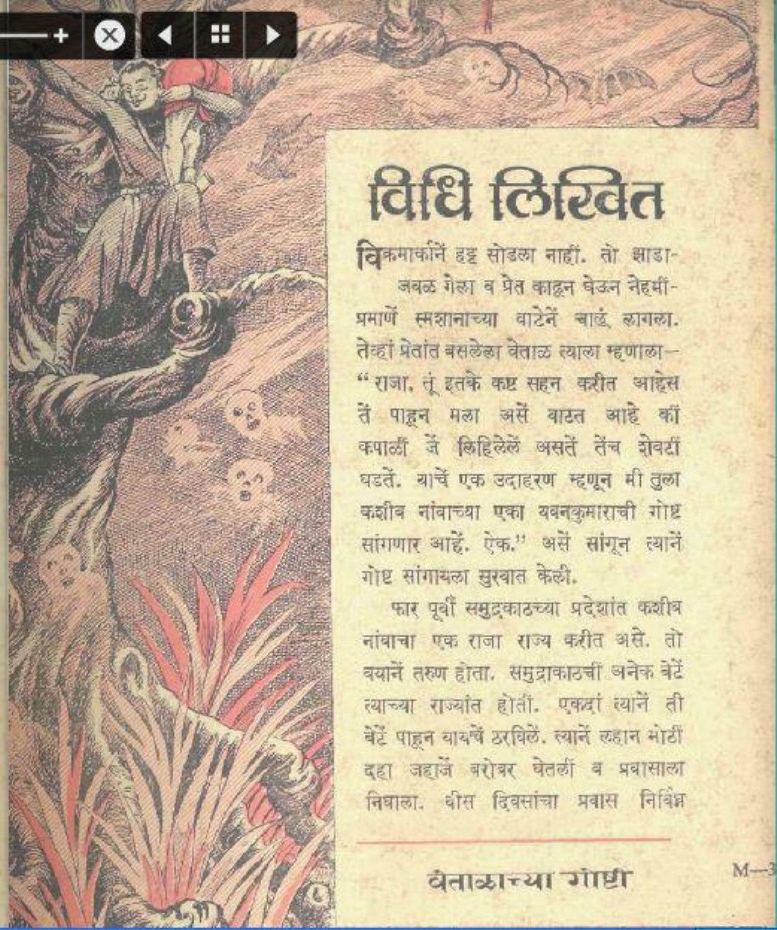
लखूनें कालभैरवाच्या डोळ्यांतून पाहिलें. त्याचा म्हातारा बाप झाडींत लपून बसला होता. गाई रानांत धांवत होत्या. घोडेस्वार त्यांना एकत्र करण्याचा प्रयत्न करीत होते.

तें दृश्य पाहून लखूला वाईट वाटलें. आपण या प्रसंगीं बापाच्या मदतीला जाऊं शकत नाहीं. गाईंचें रक्षण करूं शकत नाहीं. पळपुट्यासारखे स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठीं इकडे पळून आलों.

राजाच्या शिपायांनीं गाई धरून नेल्या तर बाबांना रानांत पोटभर खायला देखील मिळणार नाहीं. स्वतःचा जीव वांचविण्या-साठीं सारखें पळत रहावें लागेल. अशा वेळीं मला पळून जायची कां बुद्धी व्हावी?

तो भयंकर मनुष्य लखूच्या मनांतले विचार ओळखून म्हणाला—"तुला इतकें दुःखी होण्याचें कारण नाहीं, लखू! तुझ्या-वडिलांचें व तुझ्या गाईंचें रक्षण करण्याची जबाबदारी माझ्यावर आहे हें मी पहिल्यानेंच नाहीं का सांगितलें." असें म्हणत तो गुहेच्या बाहेर आला व मोठ्यानें ओरडून म्हणाला—"उलूकराज! असशील तसा समोर ये! जा, त्या सैनिकांना पळवून लाव व गाईंचें रक्षण कर!"

लखूला एका क्षणार्धांत एक दुसरेंच दृश्य दिसलें. तो काळभैरवाच्या डोळ्यातून तें दृश्य पहात होता. एक मोठें वटवाघूळ आकाशांतून उडत होतें व आश्चर्य म्हणजे, त्याला गरुडासारखे मोठमोठे पंख होते. त्याची मूळ आकृति वटवाघळासारखी होती. तो उडत आल्याबरोबर सर्व सैनिक वाट फुटेल तिकडे पळूं लागले. (पुढें चालू)

विधि लिखित

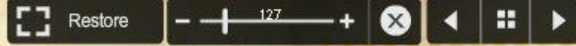
विक्रमार्कानें हट्ट सोडला नाहीं. तो झाडा-जवळ गेला व प्रेत काढून घेऊन नेहमीं-प्रमाणें स्मशानाच्या वाटेनें चालूं लागला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तूं इतके कष्ट सहन करीत आहेस तें पाहून मला असें वाटत आहे कीं कपाळीं जें लिहिलेलें असतें तेंच शेवटीं घडतें. याचें एक उदाहरण म्हणून मी तुला कशीब नांवाच्या एका यवनकुमाराची गोष्ट सांगणार आहें. ऐक." असें सांगून त्यानें गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

फार पूर्वी समुद्रकाठच्या प्रदेशांत कशीब नांवाचा एक राजा राज्य करीत असे. तो वयानें तरुण होता. समुद्राकाठचीं अनेक बेटें त्याच्या राज्यांत होतीं. एकदां त्यानें तीं बेटें पाहून यायचें ठरविलें. त्यानें लहान मोठीं दहा जहाजें बरोबर घेतलीं व प्रवासाला निघाला. वीस दिवसांचा प्रवास निर्विघ्न

पार पडला. परंतु एकविसाव्या दिवशीं समुद्रांत एक मोठें वादळ आलें. रात्रीं वादळ सुरू झालें तें दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं थांबलें.

त्यांचीं जहाजें कोणत्यातरी अनोळखी बेटाला येऊन लागलीं होतीं. तेथें थोडी विश्रांति घेऊन व भाग्यावर भरंवसा ठेवून ते पुढील प्रवासाला निघाले. वीस दिवस प्रवास केल्यावर त्यांच्यावर मोठें संकट आलें. एका बेटाजवळ त्यांचीं जहाजें पोंचतांच जहाजांना लावलेले खिळे, कड्याकोयंडे व इतर लोखंडी सामान निघून त्या बेटावर उडून गेलें आणि

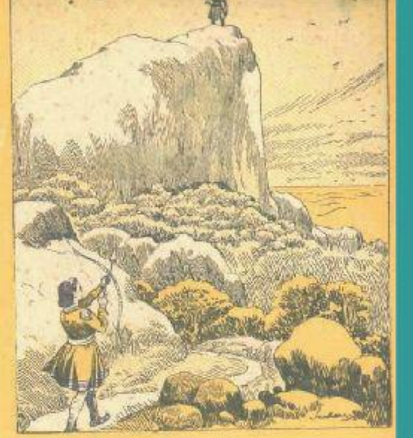

त्यांचीं जहाजें मोडून पाण्यांत बुडालीं. फक्त लाकडी फळ्या व सोट पाण्यांत तरंगूं लागले. तें बेट लोहचुंबकाचें आहे हें त्यांना फार उशिरां कळलें. त्यांच्या जहाजांसारखींच इतर जहाजें त्या बेटा-जवळ गेल्यावर मोडल्याचें त्यांना दिसून आलें. कारण जहाजांवरील सर्व लोखंडी सामान बेटावर जाऊन पडलेलें होतें. कशीब कसाबसा एका लाकडी फळीच्या आधारें बेटावर येऊन पोंचला. तो इतका दमून गेला होता कीं काठावरच्या वाळूवर येऊन पोंचल्यानंतर त्याच्या अंगांत उठण्याची देखील शक्ति उरली नाहीं व तेथेंच पडल्या पडल्या त्याला झोंप लागली.

त्याला एक विचित्र स्वप्न पडलें. तो झोंपला होता त्या जागीं त्यानें जमीन खणून पाहिली तेव्हां त्याला जमिनींत पुरलेलें एक धनुष्य व एक बाण सांपडला. ते उचलून त्यानें वर पाहाल्याबरोबर दूर डोंगराच्या शिखरावर त्याला एका शूरवीर योद्ध्याचा पुतळा दिसला. त्यानें एक बाण त्या पुतळ्याचा नेम धरून मारतांच तो पुतळा समुद्रांत पडला. त्यानंतर एक अनोळखी व विचित्र मनुष्य एका होडींत बसून तिकडे आला. तो कशीबला पाहून त्याच्याशीं बोलूं लागला. कशीब त्याच्या होडींत बसल्यावर तो ती होडी घेऊन कोठें तरी निघाला.

कशीबची झोंप मोडली व तो त्या विचित्र स्वप्नाचा विचार करूं लागला. त्यानें बराच वेळ विचार केला व स्वप्न खरें आहे कीं खोटें हें पाहण्यासाठीं वाळू बाजूला सारून खड्डा खणूं लागला. खरोखरींच त्याला स्वप्नांत पाहाल्याप्रमाणें धनुष्य व बाण दिसले. त्यानें वर पाहाल्याबरोबर डोंगराच्या शिखरा-वर त्याला एक पुतळा दिसला. त्यानें नेम धरून बाण सोडला. बाण लागतांच तो पुतळा समुद्रांत जाऊन पडला. स्वप्नांत पाहाल्याप्रमाणें एक मनुष्य एक होडकें घेऊन आला. कशीब निमूटपणें त्या होडक्यांत जाऊन बसला. होडी परत निघाली.

कशीब होडींतल्या माणसाकडे टक लावून आश्चर्यचकित होऊन पहात राहाला. त्याला पूर्वीं कोठें तरी पाहालें आहे असें त्याला वाटूं लागलें. डोंगराच्या शिखरावर त्यानें जो पुतळा पाहिला होता त्याच्या चेहऱ्यांत व होडींतल्या व्यक्तीच्या रूपांत साम्य त्याला भासूं लागलें.

शेवटीं त्यानें धीर करून विचारलें— "कोण तुम्ही? त्या डोंगरावरच्या पुतळ्याशीं आपला काय संबंध?"

त्या माणसानें तो प्रश्न ऐकून कशीबला दोन्ही हातांनीं उचलून पाण्यांत टाकून दिलें. कशीब पोहूं लागला, परंतु त्याला ती नाव मात्र दिसली नाहीं. समुद्र किनारा अगदीं जवळ होता. काठावर पोंचल्यावर त्यानें अंगावरचे ओले कपडे काढून टाकले व वाळूंतच झोंपी गेला. सकाळीं उठला तेव्हां त्याला कळलें कीं तें एक लहान व निर्जन द्वीप आहे व

त्या बेटावर त्याच्याशिवाय दुसरा कोणी मनुष्य नाहीं.

या समुद्रांतून मी वांचलों खरा, पण शेवटीं या निर्जन द्वीपावर मरण्यासाठींच का ? असा विचार करीत तो एका झाडाखालीं बसला असतां त्याला एक जहाज त्या बेटाकडेच येत असलेलें दिसलें. तो एका झाडावर चढून जहाजांत कोण येत आहे आणि काय करीत आहे हें पाहूं लागला.

जहाज किनाऱ्याला येऊन लागलें. कांहीं लोक फावडीं घेऊन जहाजांतून उड्या मारून किनाऱ्यावर उतरले. ते बेटावर खुणा पहात एका जागीं आले व जमीन खणूं लागले. एक मोठी शिळा त्यांना दिसली. ती त्यांनीं काढून बाजूला सारली व पुन्हां जहाजांत जाऊन तांटें, गाठोडीं, खाण्यापिण्याचे पदार्थ, फळें, कपडे वगैरे घेऊन आले व त्यांनीं त्या शिळेखालच्या गुहेंत टाकले.

शेवटीं एक म्हातारा एका लहान मुलाला घेऊन त्या जागीं आला व त्या मुलाला घेऊन त्या गुहेंत शिरला. थोड्या वेळानें तो एकटा बाहेर आला आणि त्यानें नोकरांना गुहेचें दार बंद करण्यास सांगितलें.

त्या प्रमाणें नोकरांनीं ती शिळा गुहेच्या तोंडावर नीट बसविली आणि आपल्या मालकाबरोबर जहाजांत जाऊन बसले. जहाज निघून गेलें.

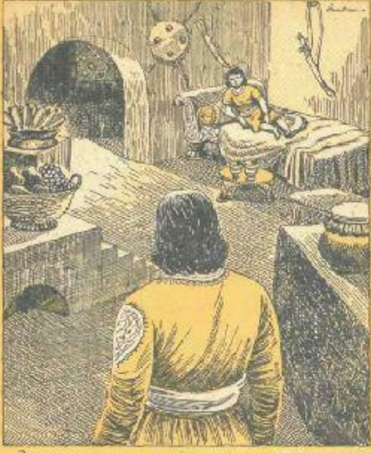
तें सर्व स्वतःच्या डोळ्यांनीं कशीब पहात होता. त्याला तें सर्व अमानुष वाटलें. एवढ्याशा मुलाचा जीव घेण्याचा हा प्रयत्न त्याला बिलकुल आवडला नाहीं. मी आज या वेळीं येथें आहे म्हणून बरें झालें, नाहीं तर त्या मुलाला कोणी वांचविलें असतें का ? असा विचार करीत कशीब गुहेजवळ आला. तो दगड बाजूला सारून आंत जाण्याच्या हेतूनें त्यानें पुष्कळ प्रयत्न केला. पुष्कळ प्रयत्न केल्यावर त्याला यश आलें.

कशीब गुहेंत शिरला. परंतु त्याच्या कल्पनेविरुद्ध गुहेंत सर्व सुखसोयी पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें.

त्या गुहेंत तो मुलगा एकटा एका पलंगावर पडून होता. कशीबला पाहून तो दचकून उठून बसला. तें पाहून कशीब त्याला म्हणाला—" भिऊं नकोस बाळा. मी तुला या जिवंत समाधींतून वांचवण्यासाठीं आलों आहें. त्या दुष्ट म्हाताऱ्यानें तुला निर्दयपणानें या गुहेंत कोंडून ठेवलें आहे.

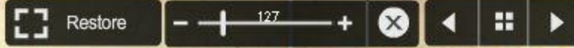

तें मला पाहवलें नाहीं. म्हणून मी आलों आहें. देवाच्या कृपेनें मी झाडावर बसून हें सर्व कारस्थान पहात होतों."

तें ऐकून तो मुलगा जोरजोरानें हंसूं लागला व म्हणाला—"तुम्हांला उगीच तसदी झाली. तुम्हांला वाटलें तसा माझा वध करण्यासाठीं माझ्या आजोबांनीं मला या गुहेंत ठेवलें नाहीं. मी एकुलता एक नातू आहें त्यांचा. माझ्यावर प्राणसंकट येणार आहे हें ज्योतिष्याकडून कळलें. तें टळावें म्हणून त्यांनीं मला ह्या गुहेंत आणून ठेवलें आहे. म्हणें, लोहचुंबकाचें एक बेट

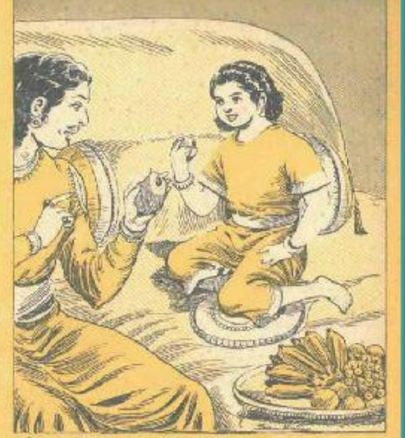

आहे त्या बेटावरच्या डोंगरावर एक पुतळा आहे. तो पुतळा जो राजा समुद्रांत पाडील तो चाळीस दिवसांच्या आंत माझा वध करील. म्हणून माझ्यासाठीं मुद्दाम ही गुहा खणून तयार करून ठेवली होती. तो पुतळा समुद्रांत पडल्याचें ऐकून मला माझे आजोबा येथें घेऊन आले आहेत. चाळीस दिवस पुरेल एवढें अन्न आणून येथें ठेवलें आहे. त्यानंतर माझे आजोबा मला येथून घेऊन जातील. पण हे चाळीस दिवस एकट्यानें येथें ह्या गुहेंत कसे काढावयाचे मी हाच विचार करीत होतों. आतां तुम्ही आलां आहांत, म्हणून मला आतां कसलीच काळजी उरली नाहीं. तुम्ही पण चाळीस दिवस माझ्याबरोबर येथें रहा. दोघांना पुरेल एवढे खाण्यापिण्याचे पदार्थ येथें आहेत."

तें सर्व ऐकून कशीबला फारच आश्चर्य वाटलें. त्याच्या हातून त्या मुलाचा वध होण्याची शक्यता कशी काय असणार? त्या गोष्टीवर त्याचा विश्वासच बसेना. आहे कांहींतरी खुळेपणा. त्या मुलाला पाहाल्या-पासून त्याच्या मनांत वात्सल्यभाव उत्पन्न झाला होता. त्याच्या रक्षणासाठीं स्वतःचा जीव धोक्यांत घालायला तो तयार झाला होता! पण तो तें सर्व कांहींच बोलला नाहीं. कारण त्या मुलाला तें कळलें तर तो उगाच जास्त भिऊन मात्र जाईल. म्हणून त्याच्या बरोबर गप्पा मारीत, त्याला गमतीदार गोष्टी सांगीत त्याच्याबरोबर राहून त्याची करमणूक करावयाचें त्यानें ठरविलें.

एकाच जागीं एकाच खोलींत दोघे कित्येक दिवस राहाल्यानें दोघांचें परस्परां-वर पितापुत्रांचें प्रेम असावें तसें वाढत गेलें. अगदीं आनंदांत एकोणचाळीस दिवस निर्विघ्न पार पडले.

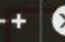
चाळिसाव्या दिवशीं रात्रीं मुलगा म्हणाला—"मला बेलाचें फळ खावयाचें आहे. त्याचें साल फार टणक आहे. कशीब तें फळ फोडण्यासाठीं भिंतीला टांगलेली तलवार काढायला म्हणून पलंगावर उभा राहिला. त्यानें तलवार काढली. तितक्यांत त्या मुलानें थट्टेखातर कशीबच्या पायाला गुदगुल्या केल्या. त्या बरोबर कशीबच्या हातांतून तलवार सुटली व नेमकी त्या मुलाच्या मानेवर पडली. त्याबरोबर तो मुलगा एक किंकाळी फोडून जो पडला तो पुन्हां उठला

नाहीं. तो हृदय विदारक प्रसंग पाहून व दैवदुर्विलास असा कीं त्याच्याच हातून त्या मुलाचा वध झालेला पाहून कशीब हळहळला, खूप रडला.

कशीब आपलें काळें तोंड दाखविण्यापेक्षां पळून जाण्याचा विचार करूं लागला. परंतु त्या असहाय मुलाच्या प्रेताकडे पाहून त्याचे पाऊल पुढेंच पडेना. रात्रभर तो प्रेता-जवळ रडत बसला होता. सकाळीं त्या मुलाचा आजा येईल असा विचार करून कशीब उठला व गुहेबाहेर जाऊन झाडावर जाऊन बसला.

सकाळीं त्याचा आजा आला व गुहेंत जाऊन त्यानें आपल्या नातवाचें प्रेत बाहेर काढून आणलें. बिचारा रडत रडत आपल्या भाग्याला दोष देत घरीं निघून गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळानें विचारलें— "राजा! मला हें कळत नाहीं कीं त्याच्या हातून मुलाचा वध होणार आहे हें कळलें असून सुद्धां कशीच तेथून निघून कां नाहीं गेला? ज्योतिष्यांच्या ज्योतिषावर त्याचा विश्वास नव्हता म्हणून कीं त्या मुलावर त्याचें प्रेम वाढत गेलें होतें म्हणून? या प्रश्नांचीं उत्तरें माहीत असून तूं दिली नाहींस तर त्याचा परिणाम काय होईल हें तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर लोळूं लागतील हें विसरूं नकोस."

विक्रमार्क म्हणाला—"मनुष्याचा विश्वास कसा का असेना, परंतु त्याचा कांहीं उपयोग नाहीं. त्या मुलाला पाहिल्यापासून कशी-बच्या मनांत वात्सल्यभाव उत्पन्न झाला. त्याच्याशीं परिचय वाढल्यावर तो एका शब्दानें देखील त्याला टाकून बोलला नाहीं. एवढेंच नव्हें तर त्याला एकटा सोडून जायला देखील त्याचें मन धजत नव्हतें. त्यानें त्या मुलाची करमणूक करून तो चाळीस दिवसाचा अवधी आनंदानें जावा म्हणून त्यानें यथासाध्य प्रयत्नच केला. तो गेला नाहीं त्यांत कांहींच गैर नव्हतें. त्यानें स्वतः कांहीं अपराध केला नाहीं. विधिवश त्याच्या हातून तो अपराध घडला. त्यासाठीं त्याला दुःख किंवा पश्चात्ताप वाटण्याचें कारणच नव्हतें. विधिलिखित कधीं टळत नाहीं याचें याहून जास्त निराळें उदाहरण काय असूं शकणार?"

अशा प्रकारें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ प्रेतावरोबर नाहींसा झाला व पुन्हां झाडाला जाऊन लोंबकळूं लागला. (कल्पित)

बालपणाचें ऋण

हान राजघराण्यांत वू नांवाचा एक राजा झाला. लहानपणीं एका दाईनें त्याचें पालन पोषण केलें होतें. पुढें वू राजा झाल्यावर त्या दाईच्या हातून कांहींतरी चूक झाली. राजानें तिच्याविरुद्ध तक्रार ऐकून घेतली.

राजाच्या दरबारीं एक विदूषक होता. म्हातारीनें त्याचा सल्ला घेतला. विदूषक म्हणाला—"राजानेंच फिर्याद ऐकली आहे तेव्हां सुटका मिळणें कठीण आहे. तरी मी एक उपाय सांगतों. राजानें शिक्षा दिली कीं तूं निमूटपणें ऐकून घे. शिपाई तुला धरून घेऊन जातील त्यावेळीं तूं मागें वळून राजाकडे पहात रहा."

राजानें शिक्षा सांगितल्यावर शिपाई तिला धरून घेऊन चालले तेव्हां ती विदूषकानें सांगितल्याप्रमाणें मागें वळून पाहूं लागली. तिला विदूषकानें विचारलें— "तुला वेडबीड तर नाहीं लागलें? तूं राजाला दूध पाजलें होतेंस, राजाला तें आठवत नसेल असें का तुला वाटतें?" तें ऐकून राजानें शिक्षा रद्द केली.

बिरबलाचें चातुर्य

अकबर बादशहाच्या दरबारांत फैजी, अबुल फजल, राजा मानसिंह, तोडरमल, गंग कवि, तानसेन, बिरबल वगैरे नवरत्नें होतीं. बिरबल आपल्या वाक्‌चातुर्यानें बादशहाला खूष ठेवीत असे. कोटी करण्यांत त्याचा हातखंडा होता. त्याच्या व बादशहाच्या कित्येक गोष्टी प्रसिद्ध आहेत.

एकदां अकबरानें बिरबलाला विचारलें–"खरें व खोटें यांत किती अंतर आहे?" बिरबल विचार करायला क्षण भर देखील थांबला नाहीं व म्हणाला–"चार बोटें!" बादशहानें चकित होऊन विचारलें–"तें कसें काय?" बिरबलानें चटकन डोळे व कान यांच्या मधल्या कानपटीवर चार बोटें ठेऊन विचारलें–"दोन्ही मध्यें किती अंतर आहे, बादशहानेंच सांगावें. चार बोटांचेंच अंतर नाहीं का?"

एकदां बादशहानें विचारलें–"मी थोर कीं इंद्र थोर?"

इतर कोणी दरबारी उत्तर देऊं शकले नाहींत व परस्परांचीं तोंडें पाहूं लागले. कारण इंद्राला मोठा म्हणावें तर बादशहा रागवणार व बादशहा मोठे आहेत म्हणावें तर बादशहांचें समाधान होणार नाहीं. सर्व बिरबलाकडे पाहूं लागले.

बिरबल निःशंकपणें उभा राहून म्हणाला–इंद्रापेक्षां बादशहाच थोर आहेत."

"कसें रे?" बादशहानें विचारलें.

बिरबल म्हणाला–"देवानें इंद्राला व आपल्याला घडवल्यावर दोघांना तराजूच्या दोन्ही पारड्यांत घातलें. ज्या पारड्यांत आपल्याला बसविलें होतें तें खालीं आलें व इंद्राचें वर गेलें. कारण आपलें पारडें जड होतें. परिणाम असा झाला कीं इंद्र-वरचा म्हणजे स्वर्गाचा राजा झाला व आपण या जगाचे राजे झालांत." उत्तर ऐकून बादशहा व दरबारी चकित झाले.

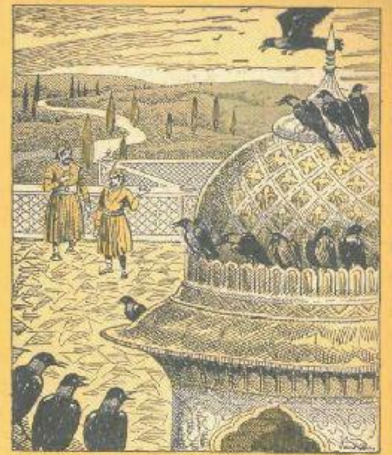
एकदां अकबरानें थट्टेखातर बिरबलाला विचारलें–"बिरबल, माझ्या या राजधानींत किती कावळे असतील असें तुला वाटतें?"

बिरबलनें चटकन उत्तर दिलें–"बादशहा! मी कावळ्यांची खानेसुमारी केली होती. बरो-बर साठ हजार पांचशें बावन्न कावळे आहेत."

अकबरानें विचारलें–"हुकूम काढूं का खानेसुमारी घ्यायला?"

बिरबल म्हणाला–"खुशाल खानेसुमारी घ्यावी. माझी ना नाहीं. पण विशेष फायदा होणार नाहीं. कारण कांहीं कावळे आपल्या नातेवाइकांना भेटायला बाहेर गांवीं गेले असतील व कांहीं बाहेरून आपल्या नाते-वाइकांना भेटायला आले असतील किती बाहेर गेले व किती बाहेरून आले याची नोंद आपल्याकडे नाहीं."

एकदां अकबर एकटा एका जागीं विचार करीत बसला होता. बिरबल परवानगी शिवाय तेथें आलेला पाहून बादशहानें त्याला रागावून विचारलें–"बीरबल, कशाला रे आला आहेस येथें?"

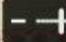
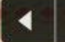

"बादशहाजवळ एक खास गोष्ट निवेदन करण्यासाठीं आलों आहें." बिरबल म्हणाला.

"आज बोलायला माझ्याजवळ वेळ नाहीं!" बादशहा म्हणाला.

"आपण बोलण्याची तसदी करण्याचें कारण नाहीं. मी बोलणार आहें. आपण नुसतें ऐकावें." बिरबल म्हणाला. तें ऐकून अकबराचा राग कमी झाला.

एकदां अकबर आपल्या दरबाऱ्यांना म्हणाला–"आज दरबारांत हजर असलेल्या प्रत्येक दरबाऱ्याच्या मनांत काय चालू आहे कोणी सांगेल का?"

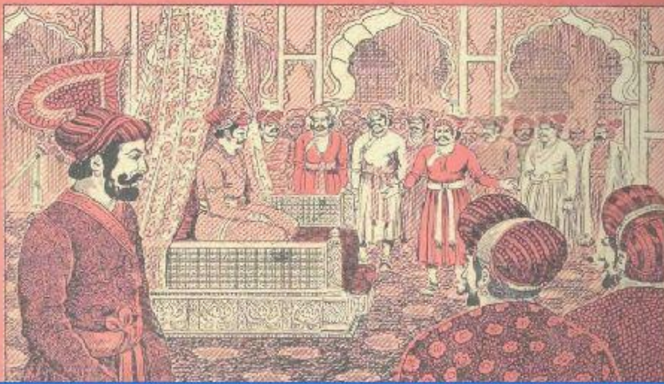

कोणी कांहीं बोलला नाहीं. एकटा बिरबल उभा राहून म्हणाला—"येथें हजर असलेल्या प्रत्येकाच्या मनांत आतां कोणता-विचार चालू आहे मला माहीत आहे."

चकित होऊन बादशहानें विचारलें—"सांग पाहूं कोणता विचार आहे ?"

"प्रत्येक जण विचार करीत आहे, किती चांगले बादशहा आहेत. यांचें राज्य असेंच अबाधित चालू राहील तर किती बरें होईल ? मी म्हटलें त्यांत कांहीं चूक आहे असें कोणाला वाटत असेल तर त्यानें उठून उभें राहून तसें सांगावें." पण त्या विरुद्ध बोलण्याची छाती कोणाची असणार ?

बिरबलाला तंबाकू खायची फार संवय होती. बादशहानें त्याची खोड मोडण्याचे अनेक उपाय करून पाहिले. पण कांहीं उपयोग झाला नाहीं. एकदां बिरबल व बादशहा गच्चींत बसून गप्पा मारीत होते. दूर एका मळ्यांत तंबाकूचें शेत होतें. त्यांत गाढवें चरत होतीं. पण तंबाकूला तोंड देखील लावीत नव्हतीं. तें पाहून अकबर बादशहा बिरबलाला लाजवण्यासाठीं म्हणाला—"पहा बिरबल, गाढवें देखील तंबाकूला

शिवत नाहींत." बिरबलनें चटदिशी उत्तर दिलें—"बरोबर आहे बादशहा ! गाढवेंच तंबाकूला शिवत नाहींत."

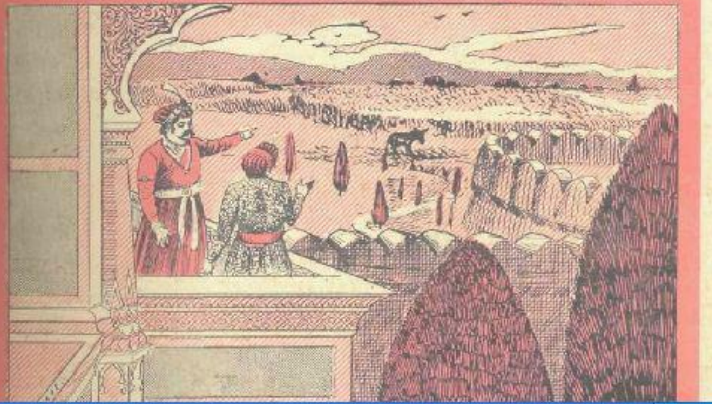
बादशहा निरुत्तर झाले. राग येण्या ऐवजीं बिरबलाच्या चातुर्याची त्यांनीं वाखाणणीच केली.

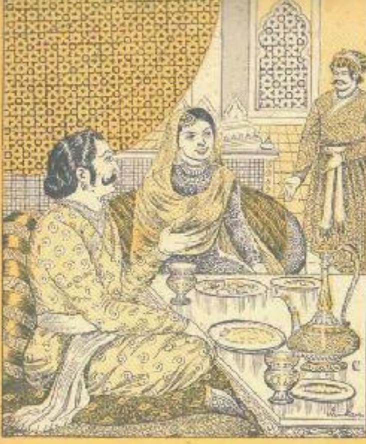
एकदां बिरबल बादशहाला भेटायला गेला तेव्हां बादशहा आपल्या राणीबरोबर बसून आंबे खात होते. आंबे खाऊन बादशहा कोयी व साली राणीच्यासमोर टाकीत होते.

बिरबल आल्यावर बादशहा म्हणाला—"पहा बिरबल ! राणीसाहेबांच्या या खादाडपणाला काय म्हणावें ?" असें सांगून बादशहानें राणीसमोरचा कोयींचा व सालींचा ढीग बिरबलाला दाखविला.

बिरबल म्हणाला—"स्त्री नेहमीं पतीच्या पावलावर पाऊल टाकून चालते. पतीची नक्कल करते असें लोकांनीं म्हटलें तरी तिला त्याचा राग येत नाहीं."

"म्हणजे मी देखील खादाड आहें. असेंच का तुझें म्हणणें आहे ? माझ्यासमोर एक देखील साल किंवा कोय आहे का ?" बादशहानें विचारलें. "राणी सरकारांनीं आंब्याचा फक्त रस खाल्ला व कोयी व साली

फेंकून दिल्या. पण आमच्या मालकांनीं तर सर्वच फस्त केलेलें दिसतें आहे !" बिरबल म्हणाला.

अकबर निरुत्तर होऊन खालीं मान घालून बसला. पण राणीनें टाळ्या वाजवून बिरबलाच्या उत्तराची प्रशंसा केली.

आग्रा येथें लाड व कपूर नांवाचे दोन प्रसिद्ध गवई होते. त्यांचें गाणें ऐकून बादशहा खूष झाला व त्यानें प्रत्येकाला एकेक हत्ती बक्षिस दिला.

त्या गवयांना स्वतःचें पोट भरावयाचीच मारमार होती, हत्तींचें पोट कसें काय भरणार? बादशहानें बक्षिस दिलें होतें. नकार तरी कोणत्या तोंडानें देणार? घेऊन जाऊन विकून टाकण्याची देखील हिम्मत नव्हती. दान करणें देखील शक्य नव्हतें. बादशहांना राग येईल. म्हणून जवळ होतें नव्हतें तें सर्व विकून त्यांनीं हत्तींचीं पोटें भरलीं. कांहीं दिवसांनीं भीक मागून पोट भरण्याची वेळ येऊन ठेपली.

दोघे बिरबलाकडे गेले. त्यानें एक युक्ति योजली व दोघांना सांगितली. दोघांनीं मिळून दोन्ही हत्तींच्या पाठीवर एक ढोल व तंतुवाद्य बांधून दोघांना राजधानींत सोडलें. हत्तींनीं पिसाळून राजधानीभर धुमाकूळ माजविला.

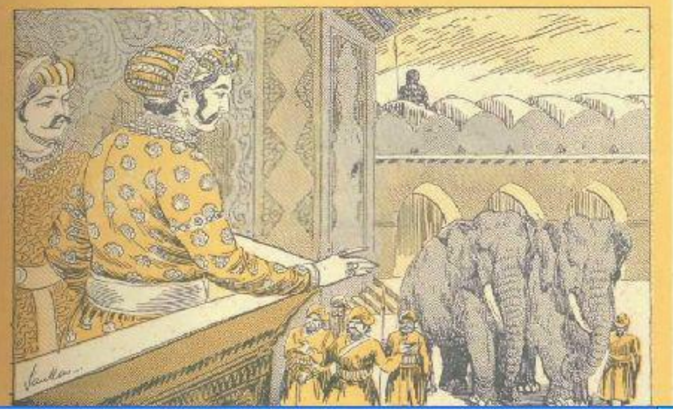
लोक अकबराकडे फिर्याद घेऊन आले. कोणीतरी हत्ती गांवांत मोकाट सोडले आहेत. चवकशी करतां बादशहाला कळलें कीं लाड व कपूरला जे हत्ती बक्षिस म्हणून दिले होते तेच ते हत्ती आहेत. दोघांना धरून समोर उभे करण्यासाठीं बादशहानें हुकूम सोडला. दोघे आल्यावर बादशहानें त्यांना विचारलें—"काय रे तुम्ही आपापले हत्ती असे मोकाट कां सोडलेत?"

लाड म्हणाला—"जहापनाह! बरोबर एक वर्ष या हत्तींना आम्ही शिकवीत होतों. आम्हांला जें कांहीं येतें तें सर्व आम्ही त्यांना शिकविलें. त्यांना उत्तम संगीताचें ज्ञान झालें आहे. आम्ही विचार केला कीं आतां ते स्वतःचें पोट छान भरूं लागतील. आम्ही आजवर स्वतःचें पोट भरून त्यांचें पोट भरीत आलों. आम्ही विचार केला, ते देखील स्वतःचें पोट भरून आमचें पोट भरून घेतील."

अकबराला आपली चूक कळली. त्यानें प्रत्येकाला एकेक गांव आंदण म्हणून दिलें. बिरबलाच्या चातुर्यामुळें दोघांच्या पोटा-पाण्याची व्यवस्था झाली.

पण पुढें कांहीं दिवसांनीं, कां कोणास ठाऊक, लहरी बादशहाची मर्जी फिरली व त्यानें दोघांना हद्दपारीची शिक्षा दिली. पण विचारे जाणार कोठें? दोघे दिवसभर गांवाबाहेर रानांत काढीत व रात्रीं काळोख पडल्यावर परत घरीं येऊन झोंपून रहात. अशा प्रकारें फार कष्टानें त्यांना दिवस काढावे लागत.

सहा महिने कष्ट सहन केल्यावर ते बिरबलाकडे मदतीसाठीं धांवले. रात्रीं वेष

पालटून ते बिरबलाच्या घरीं गेले व कांहीं तरी उपाय काढून या संकटांतून सोडविण्यास सांगितलें. एक उपाय सुचवून बिरबलानें त्यांना निरोप दिला.

दुसऱ्या दिवशीं दोघे, अकबर ज्या वाटेनें बिरबलाबरोबर फिरायला जात असे त्या वाटे-वर जाऊन उभे राहाले. बादशहाला येत असलेला पाहून ते एका झाडावर चढून बसून राहाले.

बादशहानें त्यांना ओळखलें आणि विचारलें. तुम्हां दोघांना मी हद्दपारीची शिक्षा दिली होती व तुम्हीं येथें कसे ?"

ते म्हणाले–"मालक! आपण शिक्षा सुनावली त्या दिवसापासून लागोपाठ सहा-महिने आम्ही चालत राहालों. पण आपल्या अफाट साम्राज्याची हद्द पार करणें शक्य झालें नाहीं. म्हणून आम्ही विचार केला आपल्या राज्याची हद्द पार करणें शक्यच नाहीं. तेव्हां आणखी एक उपाय केला. आपलें राज्य सोडून आम्ही वर आलों आहों. स्वर्गांत निघून जाण्याचा विचार आहे आमचा !"

तें उत्तर ऐकून अकबराचा राग पार नाहींसा झाला. त्यानें झाडावरून खालीं उतरून यायला त्यांना सांगितलें व विचारलें– "हें उत्तर द्यायला तुम्हाला कोणी शिकविलें ?" आणि खोंचक नजरेनें स्मित करून बिरबलकडे पाहूं लागला.

दोघांनीं स्मित केलें. पण बिरबलाचा चेहरा मात्र तसाच गंभीर होता, जणुं कांहीं तें सर्व त्याच्या गांवींच नव्हतें.

अकबर दोघां गवयांना म्हणाला–"उद्यां-पासून रोज दरबारांत येत जा !"

[बिरबल व बादशहाच्या आणखी कांहीं गोष्टी पुढील अंकीं वाचा.]

भुतांनीं लावलेलें लग्न

[३]

प्रवास करीत शम्स बसरा येथें पोंचला. तेथें त्यानें तेथील सुलतानाला आपली ओळख सांगून नूर व त्याच्या कुटुंबाविषयीं चवकशी केली तेव्हां त्याला कळलें कीं नूर त्या सुलतानाचा वजीर होता. पंधरा वर्षांपूर्वी तो वारला व त्याची बेगम, म्हणजे जुन्या वजिराची मुलगी बसऱ्यालाच आहे.

शम्स नूरच्या बेगमला भेटण्यासाठीं तिच्या घरीं गेला. ती अशक्त व आजारी होती. नवरा वारल्यापासून तिला या जगाचा वीट आला होता. त्यांत सोन्यासारखा मुलगा नाहींसा झाल्यापासून तिनें अंथरूणच धरलें होतें. शम्सनें तिच्या मुलाचें त्याच्या मुलीशीं लग्न झाल्याचें सांगून तो माझा जावई झाल्यापासून कोठें तरी परदेशांत रहात आहे असें सांगितलें. नंतर अजीबला प्रेमानें जवळ बोलावून हाच तुमचा नातू अशी ओळख करून दिली.

नूरच्या बायकोनें अजीबला प्रेमानें उचलून घेतलें. मुलगा भेटला नाहीं तरी मुलाचा मुलगा भेटला व पुढें मागें मुलाची पण भेट होईल असा विचार करून तिला फार आनंद झाला.

"अल्लानें नातवाची भेट करून दिली आहे, मुलगा देखील त्याच्याच कृपेनें भेटेल, असा विचार करून तुम्ही आतां आमच्या बरोबर कायरोलाच चला !" अशी शम्सनें विनंति केली.

शम्सच्या तोंडून तें वाक्य निघण्याचीच जणुं कांहीं खोटी होती. नूरची बायको प्रवास करायला तयार झाली. शम्सनें बसऱ्याच्या सुलतानाला भेटून त्याचे आभार

मानले आणि त्याचा निरोप घेतला. परत जातांना पुन्हां डेमास्कस नगराबाहेर त्यानें पडाव टाकला. संधी साधून अजीब सैयदला म्हणाला—"चल सैयद! त्या दिवशीं तूं त्या दुकानदाराला दगड मारलास त्या बिचाऱ्याला किती लागलें, कोणास ठाऊक? चल, त्याला भेटून येऊं."

सैयद म्हणाला—"नको रे बाबा! मी त्या वाटेला जाणार नाहीं." पण अजीबनें हट्टच केल्यावर त्याला जावें लागलें. अजीबनें हसनच्या कपाळाला पडलेली खोप पाहिली व म्हणाला—"मला ओळखलेंस का? तुझी तब्येत कशी काय आहे हें विचारण्यासाठींच आलों आहें."

हसननें त्याला वळून पाहिलें व म्हणाला—"ये, ये! आज ताजा मोरंबा तयार केला आहे! तुला मी त्या दिवशीं पाहिलें तेव्हां पासून तुझा चेहरा सारखा डोळ्यासमोर आहे बघ. त्या दिवशीं तुझ्या पाठीमागून यायला नको होतें. पण राहवलें नाहीं म्हणून आलों."

हसननें दोघांना ताजा मोरंबा खायला दिला व दोघांनीं आवडीनें खाल्ला.

सूर्यास्ताची वेळ झाली होती दोघे हसनचा निरोप घेऊन काळोख पडायच्या आधीं पडावाच्या जागीं येऊन पोंचले.

नूरच्या बायकोनें नातवाला आल्यावर विचारलें—"बाळ, काळोख पडला. इतका वेळ बाहेर हिंडूं नये. कोठें गेला होतास? सकाळीं खाऊन गेलास, अजून भूक कशी नाहीं लागली?" असें सांगून अजीबची आजी डाळिंबाचा मोरंबाच घेऊन आली.

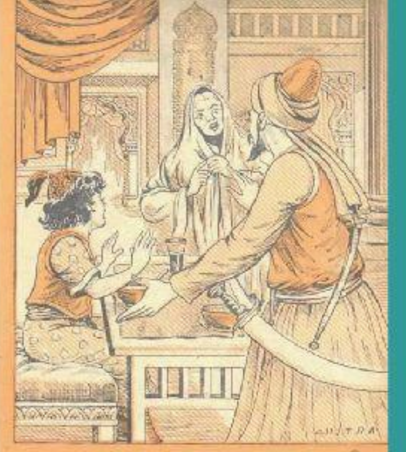
"मला नको! मला भूक नाहीं." सैयद म्हणाला.

अजीबनें तोंडांत एकच घास घातला व तोंडें वांकडी करीत म्हणाला—"आजी! हा मोरंबा मला नको. चांगला नाहीं झाला."

"मी केलेला मोरंबा आवडत नाहीं म्हणतोस? वेडबीड तर नाहीं लागलें तुला? अरे, माझ्या हातचा मोरंबा खायला लोक दुरून धांवत येतात. हा नाहीं आवडला तर याच्याहून चांगला कोठें खाल्ला आहेस का, सांग! आणखी कोणाला करतां येत असेल तर तो तुझ्या बापाला. मी शिकवला होता त्याला लहानपणीं." आजी म्हणाली.

"आजी अगदीं असाच मोरंबा आम्ही गांवांत एका दुकानांत खाऊन आलों. किती चांगला होता तो! त्याची चव याला नाहीं. काय पण छान वास होता. मी इतका चांगला मोरंबा कधीं कोठें खाल्ला नाहीं." अजीब म्हणाला.

अजीबची आजी सैयदला खूप रागावली. मुलाला कसले दुकानांतले पदार्थ खायला घालून वाईट संवय लावली आहेस. खबरदार, पुन्हां कोठें ह्याला खायला घातलेंस तर. सैयद विनम्रपणें म्हणाला—"मोठ्या बेगम साहेबा! माफ करा, छोट्या सरकारांना मी नाहीं बोलावून घेऊन गेलों दुकानांत! आम्ही दुकाना जवळून जात होतों. घमघमीत वास सुटला होता. बाहेर उभे राहूनच खाल्ला थोडा!" सैयद म्हणाला.

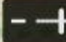

"नाहीं आजी! दुकानांत बसून खाल्ला!" अजीब म्हणाला.

शेवटीं वजीर शम्स याच्या कानावर पण तक्रार गेली. त्यानें सैयदला विचारलें. तो खोटें बोलला—"दुकानांत जाऊन मोरंबा नाहीं खाल्ला."

"असें असेल तर माझ्यासमोर हा मोरंबा सर्व खाऊन दाखव पाहूं!" वजीर म्हणाला.

शेवटीं सैयदला नाइलाजानें कबूल करावें लागलें कीं त्यानें दुकानांत बसून पोटभर मोरंबा खाल्ला होता. तो मोरंबा खाल्ल्यानंतर

पुन्हां हा मोरंबा खाणें मला आतां तरी शक्य नाहीं."

तें ऐकून शम्स जोर जोरानें हंसूं लागला. पण अजीबच्या आजीला राग आला. म्हणाली—"पाहतें, मी तो मोरंबा. तूं आतांच्या आतां जाऊन घेऊन ये तो मोरंबा. मी केलेल्या मोरंब्यापेक्षां चांगला आहे म्हणतोस तर तो खाऊन पाहिलाच पाहिजे.

सैयद हसनच्या दुकानांत गेला आणि म्हणाला—"बाबा रे! पाहिलेंस, माझा जीव जायची वेळ आली आहे, मुलाची आजी खाऊन पाहणार आहे हा मोरंबा. तिला आवडला नाहीं तर वजीर तुझी व माझी चामडीच लोळवील."

हसननें एका चिनी मातीच्या पेल्यांत मोरंबा घालून दिला आणि म्हणाला—"तुला भिण्याचें कारण नाहीं. हा मोरंबा माझ्याहून जास्त चांगला करणारा या जगांत दुसरा कोणी नाहीं. हो, माझ्या आईनेंच केला तर गोष्ट निराळी. तिनेंच मला तो कसा करायचा हें शिकवलें होतें. पण ती दूर कोठें तरी परदेशांत आहे." सैयदनें आणून दिलेला मोरंबा चाखल्याबरोबर नूरची बायको म्हणाली—"हा मोरंबा माझ्या मुलानेंच केला आहे."

तें ऐकून शम्सला वाटलें तो मिठाईवाला माझा जावई नसेल कशावरून? त्यानें नूरचा मुलगा हसन याला कधीं पाहिलें नव्हतें. त्याला माझ्या मुलीनें किंवा त्याच्या आईनें देखील फार म्हणजे फार पूर्वीं पाहिलें आहे. म्हणून तीच चवकशी करून पाहिली पाहिजे. तें येथें शक्य नाहीं. त्याला कायरोला घेऊन गेलें पाहिजे. तेथें होईल खरी परीक्षा.

असा विचार करून शम्स डेमास्कसच्या सुभेदाराच्या घरीं गेला आणि सुलतानानें दिलेलें पत्र त्याला दाखविलें. त्यानें शम्सला आदरपूर्वक बसायला सांगून विचारलें—"माझ्या हातून आपली कांहीं सेवा घडण्यासारखी असेल तर सांगावें!"

शम्स म्हणाला—"तुमच्या गांवांत एक मिठाईवाला आहे. त्याला धरून कायरोला न्यायला तुमची परवानगी व मदत पाहिजे आहे."

"हें कांहीं काम झालें? खुशाल धरून न्यावें." असें सांगून सुभेदारानें कांहीं हत्यारबंद सैनिक पाठविले. शम्सनें मिठाईवाल्याला धरून आणायला सांगितलें, पण त्याच्या केसाला देखील धक्का लागतां कामा नये हे देखील बजावून सांगितलें.

थोड्या वेळानें सैनिक हसनला धरून घेऊन आले व त्याला शम्सच्यासमोर हजर केलें. हसन घाबरून विचारूं लागला– "मालक! माझ्या हातून काय चूक झाली?"

"हा मोरंबा तूंच केलास कीं आणखी कोणी?" शम्सनें विचारलें.

"होय मीच केला! पण तेवढ्यासाठीं मला फाशी का देणार आहांत?" हसननें विचारलें.

"फक्त फांशी दिल्यानें भागेल असें वाटलें होय तुला? प्रथम या पेटींत बस!" असें सांगून शम्सनें पहिल्यापासून तयार ठेवलेल्या पेटीकडे बोट दाखविलें. हसन पेटींत जाऊन बसला. पेटी बंद करून कुलूप लावण्यांत आलें व पेटी उंटाच्या पाठीवर चढविण्यांत आली. हसनला एका एकीं आलेल्या या संकटाची कल्पनादेखील नव्हती.

वाटेंत जेवणाची वेळ झाली कीं शम्स हसनला पेटींतून बाहेर काढून बोलावून घेऊन यायला सांगे. हसनचें जेवण त्याच्या बरोबरच होत असे.

एकदां हसननें शम्सला विचारलें–"मला तुम्ही पेटींत बंद कां केलेंत, असें बोलावून आदरपूर्वक जेवायला काय घालतां आणि धरून घेऊन तरी कोठें चालला आहां? कांहीं सांगाल कीं नाहीं?"

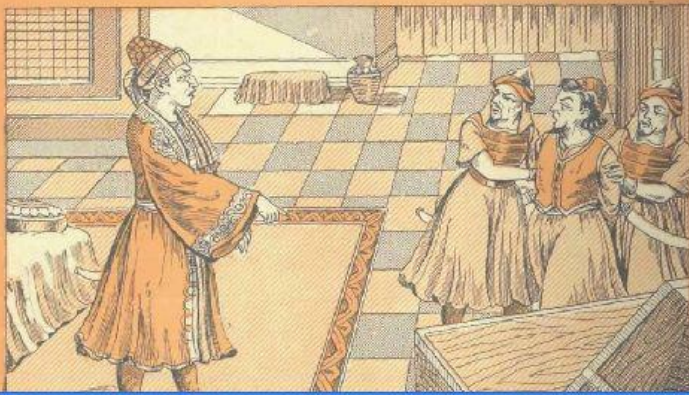
"तुला सुळावर चढविण्याचें ठरविलें आहे." शम्स म्हणाला.

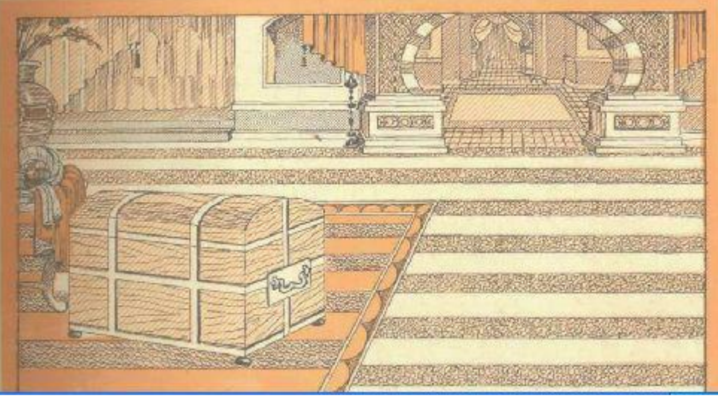
"पण माझा अपराध?" हसननें विचारलें.

"मोरंब्यांत मिरे कमी घातले आहेस म्हणून." शम्स म्हणाला. शम्सला उलगडा होईना. तो जमिनीकडे टक लावून पहात उभा राहिला. त्यावर शम्सनें त्याला विचारलें– "कसला विचार चालू आहे?"

"कांहीं नाहीं! जगांत एकाहून एक मूर्ख मी पाहिले आहेत. पण तुझ्यासारखा नाहीं पहिला. सुळावर तुला चढवलें पाहिजे!" हसन म्हणाला.

"कोण चढतें तें पाहावयाचें आहे!" शम्स म्हणाला. त्याच दिवशीं शम्स लव्याजम्यासह कायरोला पोंचला. त्यानें ती पेटी सित्तलच्या त्याच खोलींत ठेवली. ती खोली लग्नाच्या रात्रीं सारखीच सजविण्यांत आली होती. जी वस्तु जेथें होती तेथें तशीच ठेवण्यांत आली. सित्तलला त्या दिवशीं नवऱ्या मुलीचे कपडे घालायला दिले

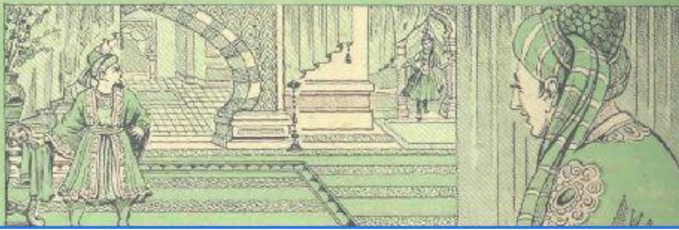
होते तेच कपडे घालून तयार ठेवले. हसन झोपला होता. त्याला एक औषध हुंगायला देऊन तो बेशुद्ध झाल्यावर त्याला पण त्या दिवशीं त्यानें घातले होते तसेच कपडे घालून अंथरुणावर झोपविलें.

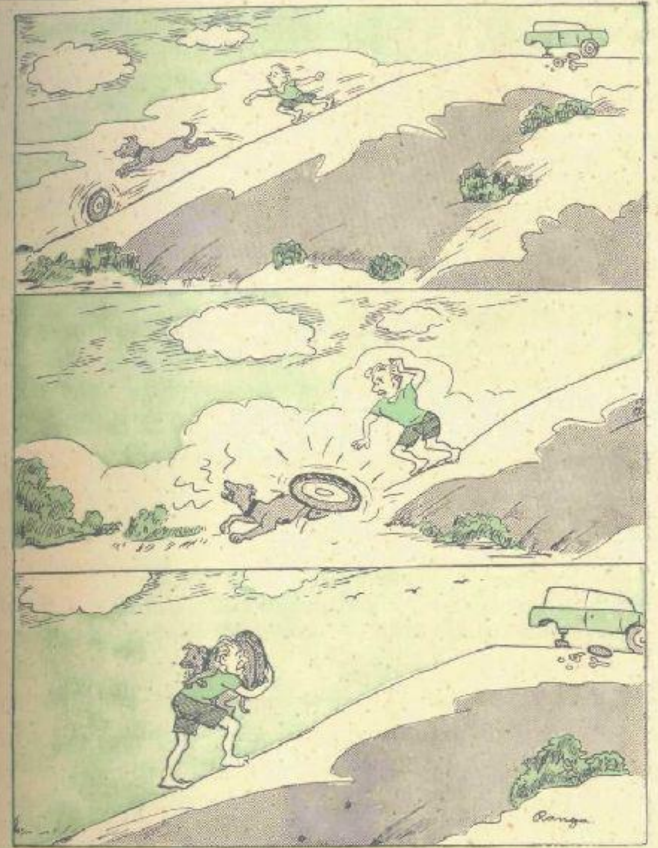
झोंप मोडली तेव्हां हसन चकित होऊन पाहूं लागला. पेटीच्या जागीं ही खोली कशी काय बुवा. पुन्हा भुताटकी सुरू झाली काय? आपण स्वप्न तर पहात नाहीं? असाहि एक संशय त्याच्या मनांत आला. त्याला आणखी एक आश्चर्य वाटलें. त्याचे कपडे, पगडी व मोहरांची पिशवी सर्व वस्तू ठीक जागीं ठेवलेल्या होत्या. जणूं कांहीं गेल्या रात्रींच तो तेथें सर्व ठेवून गेला होता. पंधरा वर्षे डेमास्कसला आपण राहालों. एक मुलगा आपल्याकडे आला, आपण त्याला खायला मोरंबा दिला. हें सर्व मग स्वप्नच होतें तर. त्यानें कपाळाला हात लावून पाहिला. खोक तशीच होती. एका मिठाई-वाल्यानें आपल्याला दत्तकपुत्र मानून "आपलें दुकान आपल्या नांवीं करून दिलें हें स्वप्नच होतें असें कसें म्हणावयाचें?"

"आतांपर्यंत कोठें होतां?" हसनला सितलचा प्रश्न ऐकूं आला. त्यानें वळून पाहिलें व नवऱ्यामुलीला पाहून व तिला ओळखून तो बेशुद्ध होऊन पडला.

शम्स हा सर्व प्रकार आड उभा राहून पहात होता. त्याला संशय उरला नाहीं. हाच नूरचा मुलगा हसन बद्रुद्दीन आपला जांवई आहे तर!

औषधोपचार झाल्यावर हसन शुद्धीवर आला. त्याला सर्व कांहीं कळलें. त्याला विना कारण इतके कष्ट सोसावे लागले. पुढें आई, बायको व मुलासह त्याचें आयुष्य सुखानें गेलें.

असत्यवादी

पुष्कळ दिवसांनीं आजोबा आले. "आजोबा आले! आजोबा आले!" मुलांनीं नाचत येऊन आजोबांना घेरलें आणि लडिवाळ-पणानें विचारलें—"कोठें हो गेला होता बाबा इतके दिवस?"

"आजोबा, तुम्ही गेल्यानंतर आम्हांला कोणीकुण्णी गोष्ट सांगितली नाहीं. बघा!" एक नातू म्हणाला.

"अरे हो, हो, हो! जरा आंघोळ करून खाऊं पिऊं द्याल कीं नाहीं? मग तुम्ही आहां व मी आहें!" आजोबा म्हणाले.

अजोबा आंघोळ करून खाऊन पिऊन येईपर्यंत मुलांनीं त्यांची आरामखुर्ची तयार करून ठेवली होती. आजोबांची तपकिरीची डबी एका नातवानें लपवून ठेवली होती. आजोबा खुर्चीवर बसून डबी शोधूं लागल्यावर सर्व मुलें खदखदां हंसूं लागलीं. "गुलामांनो! डबी लपवून ठेवली आहे का?"

"डबीचना! पहिल्यानें एखादा श्लोक म्हणा. म्हटलांत तर देऊं!" मुलें म्हणाली."

"डोकें तुमचें! मी इतके श्लोक म्हटले, आला का एक तरी?"

"श्लोक नाहीं आठवत पण तुम्ही सांगितलेल्या गोष्टी छान आठवतात आम्हांला." एक मुलगा म्हणाला.

"तुम्ही गेल्यापासून एक देखील नवीन गोष्ट आम्ही ऐकली नाहीं!" दुसरा नातू म्हणाला.

मुलें गप्पांत रंगलेली पाहून आजोबांनीं चटदिशी ज्याच्या हातांत डबी होती त्याच्या हातांतून काढून घेतली आणि तपकीर नाकांत कोंबींत म्हणाले—"खोटें बोलावें तर विश्वास बसेल असें खोटें बोलावें. ते पहा चांदोबाचे अंक कोपऱ्यांत पडलेले दिसत आहेत."

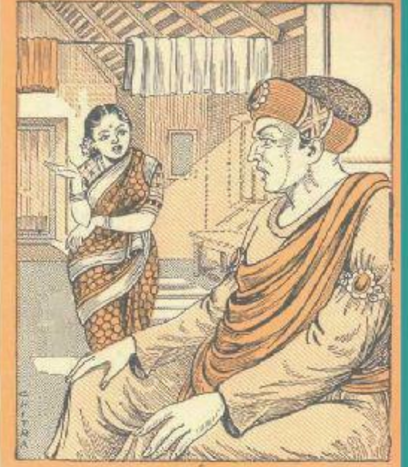
"तुमच्या तोंडून ऐकलेल्या गोष्टींत मजा वाटते आजोबा!" खोटें बोलणारा नातू म्हणाला.

"मग सांगणार ना आजोबा!" दुसऱ्या मुलानें विचारलें.

"सांगतों! सांगतों! सांगतों! खोटें बोलावें तर विश्वास बसेल असें बोलावें या विषयींच एक गोष्ट सांगतों." असें सांगून आजोबांनीं गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

एक राजा होता. त्याच्या दरबारी दोन अधिकारी होते, एक नेहमीं खरें बोले व दुसरा नेहमीं खोटें. खरें बोलणारा खरें बोलूनच राजाची करमणूक करी. पण खोटें बोलणारा चुकून देखील खरें बोलत नसे. तरी राजाची त्याच्यावर फार मर्जी होती. राजानें त्यालाच मोठा हुद्दा दिला व त्याला पगार पण मोठा मिळत असे. पण सत्यवादी अधिकाऱ्याला बेताचा पगार मिळे.

एकदां सत्यवाद्याची बायको त्याला म्हणाली—"तुम्ही एकट्यानेंच खरें बोलण्याचा मक्ता घेतला आहे का? खोटें बोलणाऱ्याच्या घरांत लक्ष्मी पाणी भरते आहे. मग

तुमचें काय जातें खोटें बोला कीं जरा! उरलेलें आयुष्य सुखानें जाईल, म्हणतें."

दुसऱ्या दिवशीं सत्यवादी राजाच्या दरबारी जाऊन त्याला एकांतांत भेटला व म्हणाला—"खरें बोलण्याचें प्रायश्चित्त आज-वर मी खूप भोगलें. मला असत्यवादीच्या पदावर कां नाहीं नेमीत?"

राजानें त्याला कांहीं एक उत्तर दिलें नाहीं व सत्यवादीला असत्यवादीच्या जागीं नेमलें. कारण जास्त पगाराच्या लोभानें हा आला आहे हें राजाला कळलें होतें. राजानें हुकूम काढला व सत्यवादीला बोलावून

म्हणाला—"तुला या कामावर नेमलें आहे. तुझें काम समाधानकारक असेल तर तुला याच जागेवर कायम करीन."

दुसऱ्या दिवशीं सत्यवादी असत्य-वादीच्या जागेवर येऊन बसला. राजानें इतर सर्वांची विचारपूस करून नंतर सत्य-वादीला विचारलें. "बोला! कांहीं विशेष?"

सत्यवादी कांहीं तरी खोटें बोललें पाहिजे असा विचार करून म्हणाला—"विशेष काय असणार महाराज! आपल्या कानावर ही गोष्ट आली आहे कीं नाहीं मला माहीत नाहीं, एक मनुष्य पाण्यांत पडला आणि जागच्या जागीं जळून मरून गेला."

"पाण्यांत पडून मनुष्य जळून का जातो?" राजानें, हंसत विचारलें. सत्यवादीची वाचा बंद झाली. त्याला उत्तरच सुचेना. राजानें असत्यवादीकडे वळून विचारलें—"काय हो! तुम्हांला माहीत आहे का? पाण्यांत पडलेला मपुष्य जळून कसा काय मेला?"

"माहीत आहे महाराज! तो मनुष्य एका नावेंत चुना भरून मधें बसून चालला होता. नावेंत पाणी शिरलें व चुना विरघळून गेला. पाण्याला उकळी फुटली व त्यांत तो मनुष्य जळून मरून गेला."

"तर मग बरोबर!" राजानें पुन्हां सत्यवादीला विचारलें—"बरें आणखी कांहीं?" त्यांत त्याला आणखी एक संधी देण्याचा हेतू होता. सत्यवादी म्हणाला—"महाराज तुम्हांला माहीतच असेल, कांहीं दिवसांपूर्वी युवराज शिकारीला गेले होते. त्यांनीं एक बाण हरणावर सोडला. बाण लागला पायाच्या खुराला, पण निघाला डोक्यांतून?"

"अरे पण जो बाण खुराला लागला तो डोक्यांतून कसा काय निघाला?" राजानें शंका केली.

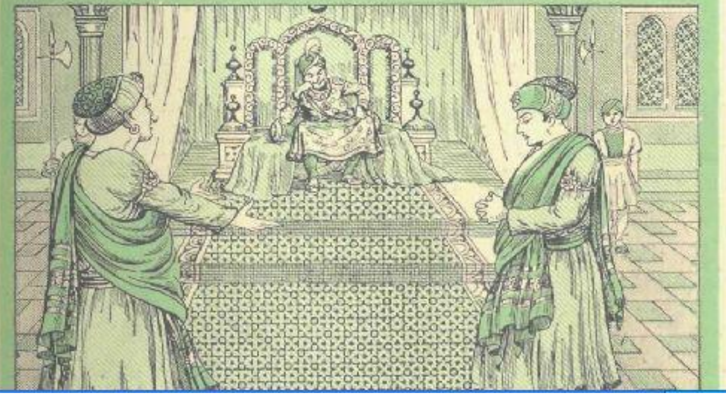
सत्यवादी पुन्हां घुटमळला. त्याला उत्तर सुचेना. राजानें असत्यवादीकडे वळून पाहिलें. "हें कसें घडलें तुला माहीत का?"

"मला माहीत आहे महाराज! युव-राजांनीं बाण सोडला तेव्हां हरण आपल्या खुरानें डोकें खाजवीत होतें महाराज! एवढेंच कारण होतें. नाहीं तर ही अशक्य गोष्ट घडली नसती." असत्यवादीनें थाप मारून दिली.

राजानें सत्यवादीला दोन संध्या दिल्या व दोन्ही वेळ तो स्वतःच तोंडघशी पडला. त्याला कोण काय करणार? राजानें तरी देखील त्याला तिसरी संधी देण्याचें ठरवून विचारलें—"बरें, तें सोडा, आणखी कांहीं असेल तर सांगा!"

राजानें विचारल्याबरोबर कांहीं तरी उत्तर दिलें पाहिजेच असा विचार करून सत्यवादी म्हणाला—"महाराज तुम्हांला माहीत असेल कदाचित, परवां जो मोठा पूर आला होता त्या पुरांत एक मोठा दगड तरंगत येऊन काठाला लागला."

"दगड तरंगत येऊन काठाला लागला? तो कसा काय बुवा, सांगाल कीं नाहीं!" राजानें पृच्छा केली.

सत्यवादीची वाचा पुन्हां बंद झाली. तो असत्यवादीकडे पहात उभा राहिला. "आतां तूंच दे बाबा याचें उत्तर!" जणुं कांहीं असेंच तो सुचवीत होता.

असत्यवादी शांतपणें म्हणाला—"माहीत आहे महाराज! त्यांत विशेष असें कांहीं नाहीं. गेल्या वर्षीं नदीकाठीं मळेकऱ्यांनीं दूधभोपळे लावले होते. भोपळे इतके लागले कीं ते तोडून देखील घेऊन जाऊं शकले नाहींत. अर्थात ते वाळले. वाऱ्यानें भोपळ्याचे वेल दगडांत जाऊन गुरफटले. त्या नंतर पूर आला. त्या वेळीं भोपळे तरंगूं लागले व वेलींत गुरफुटलेला दगड पण ओघाबरोबर वाहूं लागला. पुराचे पाणी ओसरल्यावर दगड काठावर राहून गेला. सत्यवादी तीच गोष्ट सांगत होता आपल्याला." असत्यवादी म्हणाला.

सत्यवादी मान खालीं करून उभा होता. राजानें त्याला अधिक लज्जित करण्यापेक्षां त्याला बक्षिस देऊन परत पाठविण्याचें ठरविलें. त्यानें असत्यवादीला निरोप दिला व सत्यवादीला थांबायला सांगितलें.

सत्यवादी हात जोडून म्हणाला—"सत्य आखूड असतें व असत्य लांबलचक ही गोष्ट मी ऐकली होती पण ती खरी आहे, हें मी प्रत्यक्ष पाहिलें. मला असत्यवादीची जागा नको. "स्वधर्मे निधनं श्रेयः" स्वतःचें कर्तव्य पालन करीत असतां मरण आलें तरी तें पत्करलें. हेंच खरें आहे. मला माझ्या पूर्वीच्या जागींच काम करण्याची परवानगी द्यावी."

"तुझी मर्जी!" राजा म्हणाला. त्यानें त्याचा पगार वाढवला व त्याला निरोप दिला.

"खोटें बोलणें देखील सोपें नसतें. तें पचवण्याची शक्ति अंगांत असली पाहिजे.

भूत उतरलें

भीमू आतां गृहस्थ झाला होता. तो आपल्या बायकोला नुसतें लक्ष्मी म्हणत नसे. 'महालक्ष्मी' म्हणे. महालक्ष्मीच्या माहेरीच म्हणजे सासुरवाडीच तो रहात असे. आतां त्याला कसलीच चिंता उरली नव्हती.

रात्रीं एकदां त्याची झोप मोडली. महालक्ष्मी घोरत होती. तिचें घोरणें ऐकून भीमूला वाटलें कीं भूतबीत तर नाहीं मानेवर बसलें? सकाळीं उठल्यावर तो गांवांत एका मांत्रिकाकडे निघाला. महालक्ष्मी नेहमीं डोळ्यांत तेल घालून नवऱ्याच्या हालचाली वर पाळत ठेवीत असे. कारण त्याच्या सारख्या भोळसटाला लोक फसवितील हें तिला माहीत होतें. म्हणून पुढें येऊन तिनें विचारलें—"कोठें निघाली स्वारी?"

"मांत्रिकाकडे चाललों आहें!" भीमू म्हणाला.

"मांत्रिकालाच बोलवायला स्वतः जाण्याची काय गरज? गड्याला नाहीं का पाठवितां येत?" तिनें विचारलें.

"होय! पण मी त्याच्याजवळ जें बोलणार आहें तें तूं ऐकतां कामा नये." भीमू म्हणाला.

भीमू मांत्रिकाला बोलावून एका खोलीत गेला आणि म्हणाला—"मला वाटतें कीं माझ्या बायकोच्या अंगांत भूत शिरलें आहे. ती झोपली म्हणजे तें तिच्या नाकांतून गुरगुरूं लागतें. मला नाहीं तें आवडत. तें उतरविण्यासाठीं कांहींतरी उपाय करा." भीमू म्हणाला.

मांत्रिकाला भीमूचा मूर्खपणा कळला. बायकोच्या घोरण्याला स्वारी भूत समजते आहे हें देखील त्याला कळत नव्हतें.

आपलें भाग्य उदयाला आलें म्हणून हा मूर्ख आपल्या गांवाचा जावई झाला असा

भीमचा पराक्रम] [श्री. मा. गो. मोरे

विचार करून मांत्रिक म्हणाला–"असलें भूत उतरवायचें म्हणजे थट्टा नाहीं. दोन हजार रुपये तरी खर्च होतील."

"वाटेल तो खर्च झाला तरी चालेल, पण भूत उतरलें पाहिजे!" भीमू म्हणाला.

महालक्ष्मी आड उभी राहून दोघांचें बोलणें ऐकत होती. त्या मांत्रिकाची खोड मोडण्याचें ठरवून ती पुढें येऊन म्हणाली–"आज जेवूनच जा कीं." मांत्रिक तयार झाला. महालक्ष्मीनें त्याला पंचपक्वान्नांचें जेवण वाढलें. मांत्रिक पोटभर जेवला. जेवण अंगावर आलें म्हणून विडा खाऊन वामकुक्षीसाठीं जरा आडवा झाला आणि घोरूं लागला.

महालक्ष्मीनें भीमूला बोलावून मांत्रिक जोरजोरानें घोरत असलेला दाखवलें व म्हणाली–"पाहिलेंत याला. तुम्हांला छळा-डण्यासाठीं यानें भूत माझ्या अंगांत सोडलें होतें. ह्याच्या अंगांतलें भूत उतरविलें नाहीं तर तें पुन्हां माझ्या अंगांत शिरेल. त्याच्या भुताला प्रथम बडवून काढा. नाहीं तर पुन्हां रात्रीं येईल माझ्या अंगांत."

"असें होय!" असें म्हणत भीमूनें दोन बुक्के मारले आणि म्हणाला–"नीघ बाहेर! पुन्हां घरांत पाऊल ठेवलेंस तर–"

झोप अशा तऱ्हेनें मोडल्यामुळें मांत्रिक घाबरूनच गेला. पागोटें डोक्यावर ठेवून उपरणें संभाळीत त्यानें तेथून पाय काढला. भीमू म्हणाला–"पुन्हां कधीं तोंड दाखविलेंस तर पहा तंगडीच तोडून ठेवीन."

त्या दिवसापासून भीमू बायकोच्या सल्ल्या-शिवाय कांहीं करीत नसे. भीमूच्या स्वभावांत फार पालट झाला व दोघांचा संसार सुखा समाधानानें चालूं लागला. (संपूर्ण)

अयोध्याकांड

भरत पितृवियोगानें दुःखी होऊन बराच वेळ रडत राहिला. नंतर त्यानें आईला विचारलें–"आई! मरणसमयीं बाबा कांहीं म्हणाले का! काय म्हणाले ते!"

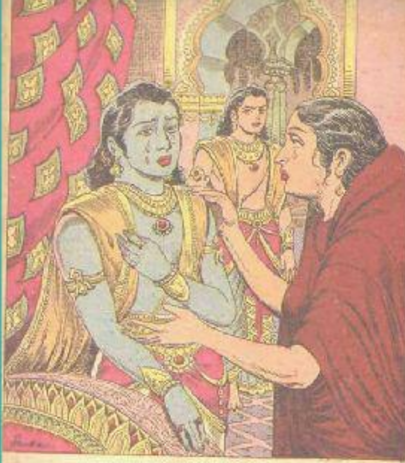
"रामा, लक्ष्मणा, सीते!–असें ओरडत त्यांनीं डोळे मिटले." कैकेयी म्हणाली.

तें ऐकून भरताला आश्चर्य वाटलें त्यानें आईला विचारलें–"म्हणजे बाबा वारले तेव्हां राम, सीता किंवा लक्ष्मण यापैकीं कोणीच जवळ नव्हतें का! कोठें गेले होते!"

"ते वनवासाला गेले आहेत. राम वल्कलवस्त्रें धारण करून वनवासाला निघाला तेव्हां सीतेनें आणि लक्ष्मणानें दोघांनी बरोबर जाण्यासाठीं हट्ट केला." कैकेयी म्हणाली.

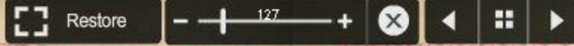
भरतानें जास्तच चकित होऊन विचारलें–"राम वनवासाला गेला! कां! त्यानें कोणतें पाप केलें होतें. रामाच्या हातून चुकून सुद्धां कधीं अपराध होणें शक्य नाहीं. मग ही वनवासाची शिक्षा त्याला कां दिली! सांगशील कीं नाहीं!"

"तसें कांहीं नाहीं रे! महाराज रामाला राज्याभिषेक करणार आहेत हें कळल्या-बरोबर मीच राजाकडून दोन वर मागून घेतले. एका वरानें तुला राज्य व दुसऱ्यानें

रामाला वनवास. आतां तुझा राज्याभिषेक ठरला आहे. वशिष्ठ ऋषी तुझा राज्याभिषेक करणार आहेत. म्हणून तूं लवकर तयार हो!" कैकेयी म्हणाली.

कैकेयीनें अगदीं शांतपणानें दिलेलें तें उत्तर ऐकून भरताला भयंकर राग आला. तो आईला म्हणाला–"म्हणजे, तूं स्वतःच आपल्या पतीचा वध केलास. रामाला वनवास दिलास. तुझें तोंड पाहणें म्हणजे एक पाप आहे. क्षत्रिय कुळांत मोठ्या मुलाला गादी देतात ही साधी गोष्ट तुला माहीत नाहीं का? राम व लक्ष्मण रानांत व मी

गादीवर बसून राज्य करूं? घात केलास! तुला आतां मी कोणत्या तोंडानें आई म्हणूं? मी स्वतः रानांत जाऊन रामाला बोलावून आणतों व त्याचा राज्याभिषेक करवितों." तो पुढें असेंहि म्हणाला–"तुला हें आवडत नसेल तर तूं आपलें हें काळें तोंड घेऊन वाटेल तिकडे जा."

इतक्यांत सुमंत्र तेथें आले. भरत त्यांना म्हणाला–"मला ह्या कुलक्षणी राज्याची गरज नाहीं. मी कधींच त्याची अपेक्षा ठेवली नव्हती. हा माझ्या आईचा हट्ट होता."

नंतर भरत व शत्रुघ्न कौशल्येच्या महालांत गेले. कौशल्येनें भीतभीतच त्यांना आशीर्वाद दिला. आपल्या सांगण्यावरूनच किंवा आपल्या मतानेंच आईनें दोन्ही वर मागितले आहेत असा संशय कौशल्या मातेच्या मनांत असावा हें भरताला कळलें. म्हणून त्यानें तिच्या पायां पडून सांगितलें कीं मी रामाला कधीं वनवासाला पाठवीन कां? मी आजोळीं होतों. माझ्या मागें काय घडलें हें देखील मला कळलें नाहीं. तेव्हां कौशल्येच्या मनाचें समाधान झालें व तिनें भरताला हृदयाजवळ ओढून आशीर्वाद दिला.

तेवढ्यांत वशिष्ठ ऋषी आले व त्यांनीं त्याला समजावून सांगितलें कीं बाळ ऊठ! आतां शोक करून का महाराज परत येणार आहेत. लवकर अंत्येष्टि करून टाक.

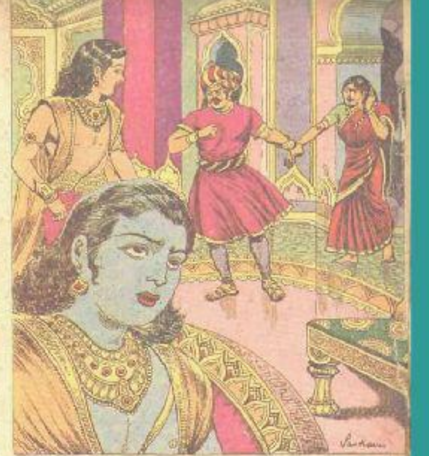
तेलांत बुडवून ठेवलेला दशरथाचा देह पाहून भरताला जास्तच वाईट वाटलें. तो शोक करूं लागला–"बाबा! तुम्ही गेलांत! दादा वनवासाला गेला. हें राज्य संभाळणें माझ्याकडून कसें होणार!"

दशरथाच्या प्रेतयात्रेला सर्व नागरिक आले होते. अंतःपुरांतील स्त्रीया पालखींतून चालल्या होत्या. शव चितेवर ठेवल्यावर भरत व तिघां राण्यांनीं चितेला तीनदां प्रदक्षिणा घातली. नंतर भरतानें अग्नि दिला.

भरतानें दहा दिवस सुतक पाळलें. नंतर तेराव्या दिवशीं रीतीप्रमाणें तर्पण पिंडदान वगैरे करून ब्राह्मणांना अन्न, वस्त्र व गाई यांचें दान केलें.

भरत व शत्रुघ्न अस्थि आणायला गेले तेव्हां दोघांच्या डोळ्यांतून घळघळा अश्रुप्रवाह चालू होता.

चवदाव्या दिवशीं भरत व शत्रुघ्न दोघे परस्परांशीं बोलत होते. शत्रुघ्न म्हणाला–"कैकेयी मातेनें कोणता वर मागून घेतला

याचें मला एवढें आश्चर्य वाटत नाहीं. लक्ष्मण हें सर्व स्वस्थपणें पहात कसा काय बसला. याचें मला आश्चर्य वाटत आहे."

तितक्यांत मंथरा हंसत नटून थाटून त्या बाजूला आली. तिचा हात धरून फरपटत द्वारपाल घेऊन आला व म्हणाला–"सारें कांड ह्या कुबडीमुळें झालें." तिला पाहतांच शत्रुघ्नाच्या तळपायाची आग मस्तकापर्यंत गेली व तलवार उपसून तो तिला मारायला धांवला. तें पाहून मंथरेबरोबर आलेल्या दासी घाबरून जाऊन कौशल्येकडे धांवल्या.

मंथरा जोरजोरानें ओरडूं लागली कैकेयीनें मध्यें पडून तिला वांचविलें. तेव्हां शत्रुघ्न तिलाच खूप रागावला. "ह्या कुबडीला तूं डोक्यावर चढवून ठेवलें आहेस. तूं पतिघातिनी आहेस.

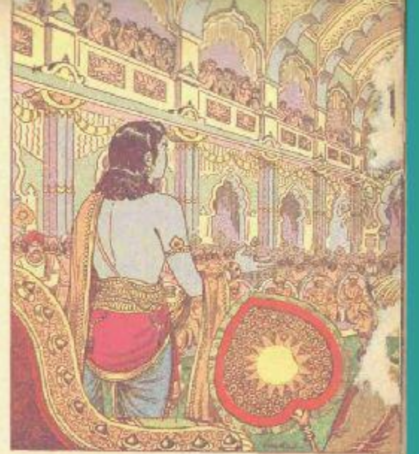
तेव्हां भरत पुढें आला व म्हणाला– "शत्रुघ्ना! अरे! तूं स्त्रीवध करणार का! जर रामाला हें कळलें तर त्याला आवडेल का! रामाला राग येईल म्हणून मी आईचा शिरच्छेद केला नाहीं. नाहींतर तिचा शेवट करून केव्हांच मोकळा झालों असतों. सोड त्या कुबडीला."

दुपारीं राजधानींतील प्रमुख नागरिक येऊन भरताला म्हणाले–"भरता! राज्याचा हा गाडा कोणीतरी संभाळलाच पाहिजे. सुदैवानें अद्याप राज्यांत अराजकता माजली नाहीं. राज्याभिषेक लवकर करून घे."

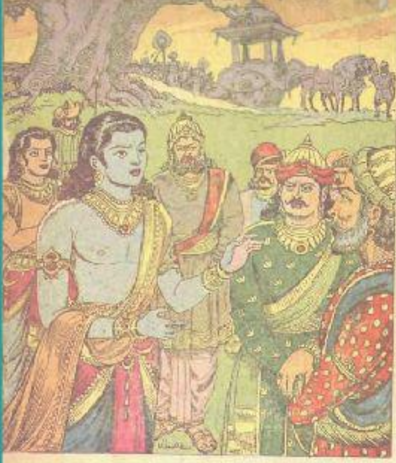
भरत म्हणाला–"मी गुरुजनांच्या म्हणण्याबाहेर का आहें! पण सूर्यवंशाच्या रीतीप्रमाणें जेष्ठ मुलगाच गादीला वारस असतो. म्हणून मला गादीवर बसविण्याचा आग्रह तुम्ही करावा हें बरोबर दिसत नाहीं. माझ्या आईच्या इच्छेसाठीं म्हणून मी गादीवर बसायला मुळींच तयार नाहीं. मी रानांत जाऊन रामाचा राज्याभिषेक करविणार आहें. त्याचे पाय धरून, विनवण्या करून त्याला परत अयोध्येला बोलावून घेऊन येणार आहें." तो कबूल झाला नाहीं तर मी त्याच्याबद्दल वनवास घेईन. राज्याभिषेक रानांतच होणार आहे. म्हणून राज्याभिषेकाला आवश्यक सर्व सामान रानांत घेऊन जायची तयारी करा."

भरताच्या सूचनेप्रमाणें तयारी सुरू झाली, झाडें तोडून रस्ते सारखे करण्यांत आले. ओढ्यांवर पूल बांधण्यांत आले. खाचखळगे भरून काढण्यांत आले. जागोजागीं विहिरी खणण्यांत आल्या. सोईस्कर अशा जागी राहुट्या वगैरे उभारण्यांत आल्या. शरयू नदीपासून गंगेच्या काठापर्यंत जागोजागीं शिबिरें उभारण्यांत आलीं.

दुसऱ्या दिवशीं पहाटे शंखनाद, शिंगाचा आवाज, स्तोत्रपाठ वगैरे ऐकून भरत जागा झाला. त्याच्या डोळ्यांतून अश्रू आले. तो म्हणाला–"मी राजा नाहीं. माझ्या नांवानें हा स्तुतिपाठ कशाला! ही मंगलवाद्यें कशाला! बंद करा सर्व!"

वशिष्ठ मुनींच्या आज्ञेनें दरबार भरला. सर्व मानकरी, दरबारी, मंत्री, सरदार व मांडलिक राजे दरबारांत हजर झाले. वशिष्ठ मुनींनीं भरताला आदरपूर्वक बोलावून राज्याभिषेक करून घेण्यास फार आग्रह केला. म्हणाला–"महाराज दशरथ प्रजेला स्वतःच्या मुलासारखे वागवीत, तूं सुद्धां राजा झाल्यावर तसेंच प्रजेचें पालन कर." पण भरत म्हणाला– "मी ज्या मातेच्या पोटीं जन्माला आलों आहें तिच्या कर्माप्रमाणें मला तुम्ही म्हणतां तें ऐकणें व त्याप्रमाणें वागणें भागच आहे. पण मी लहान तोंडी मोठा घास घेत आहें. माझें निवेदन ऐकून घ्या व मग तुम्हांला वाटेल तें करा. मला रामाशिवाय एक क्षणभर देखील अयोध्येला राहणें रुचणार नाहीं. मी प्रथम रानांत जातों व रामाला भेटतों. त्याला बरोबर घेऊन येतों व त्याचा राज्याभिषेक आपण सर्वच मिळून करूं. तो कदाचित कबूल होणार नाहीं. म्हणून राज्याभिषेकाची सर्व तयारी करून घेऊन आपण सर्वच रानांत जाऊं या. तो परत आला नाहीं तर मी लक्ष्मणासारखा रामाच्या बरोबर वनांत जाईन. बाबांना स्वर्गांत व रामाला वनवासाला पाठवून मला माझ्या आईनें राज्य मिळवून दिलें आहे. याहून जास्त हित माझें कोण करणार आहे! अशा अधम राजाच्या

राज्यांत तुम्ही सर्व सुखी व्हाल असें का तुम्हांला वाटतें !"

एवढें ऐकल्यावर सर्वांच्या मनाचें समाधान झालें. सर्व रामदर्शनासाठीं आतुरतेनें वनगमनाची तयारी करूं लागले.

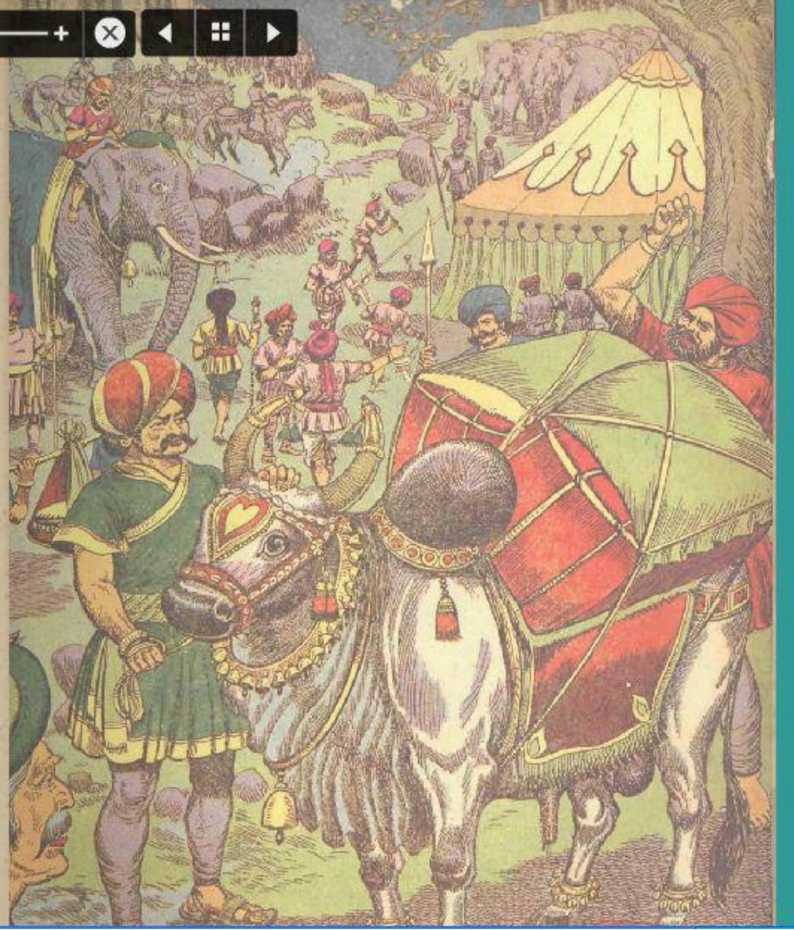
दुसऱ्या दिवशीं भरत पहाटे उठून वनगमनास निघाला. त्याच्याबरोबर चतुरंग सैन्य होतें,—नऊ हजार हत्ती, साठ हजार रथ, एक लाख घोडेस्वार व असंख्य पायदळ सैन्य.

कौसल्या, सुमित्रा आणि कैकेयी पण पालखींत बसून निघाल्या. कैकेयीच्या मानेवर बसलेलें भूत उतरलें होतें. तिची चूक तिच्या मुलानेंच तिच्या पदरांत बांधली होती. तिला कृतकर्माबद्दल पश्चात्ताप वाटत होता. तिची पालखीच सर्वांत पुढें होती.

अयोध्यानगरी ओसाड पडली. म्हातारे व लुळे पांगळे स्वतःच्या भाग्याला दोष देत अयोध्येला राहाले. तरी कांहीं लोक रथांत, बैल गाड्यांत किंवा इतर वाहनांत बसून निघालेच.

इतकें मोठें सैन्य घेऊन भरत गंगेकाठीं शृंगवेरपुरीं येऊन पोंचला. त्यानें नदीकाठीं सोईची जागा पाहून राहुट्या उभारण्यास व उतरण्यास सांगितलें. तो मंत्र्यांस म्हणाला—"आजची रात्र आपण नदीकाठींच विश्रांती घेऊं या. मी नदींत उतरून तर्पण करतों."

महासमुद्रासारखी भरताची सेना गंगेकाठीं उतरलेली निषादराज गुह यानें पाहिली. त्यानें भरताला रथांतच ओळखलें. त्यानें आपल्या कांहीं विश्वासपात्र अनुयायांना जवळ बोलाविलें आणि म्हणाला—"भरत इतकें मोठें सैन्य घेऊन रानांत का बरें निघाला आहे ! राम रानांतून परत येऊन आपलें राज्य कदाचित भरत मागील म्हणून त्याचा कांटा दूर करण्याचा हेतू तर नसेल ! कांहीं असो, रामाच्या रक्षणाची जबाबदारी आप-

त्यावर आहे. तो माझा सखा मित्र आहे. म्हणून पांचशें नावा तयार ठेवा. प्रत्येक नावेंत शंभरजण असले पाहिजेत. वेळ पाहून वागतां येईल. नावेंत शस्त्रें व रसद भरून घ्या. भरत मैत्रीच्या भावनेनें जात असेल तर आपण त्याचे मित्र व तो शत्रु-बुद्धीनें जात असेल तर आपण त्याचे शत्रू."

नंतर गुह भरत कोणत्या हेतूनें निघाला आहे हें पाहण्यासाठीं बरोबर उपहार म्हणून मासे, मध व फळफळावळ घेऊन निघाला. गुह येत असलेला पाहून सुमंत्र पुढें गेला व त्याला आदरपूर्वक भरताजवळ बोलावून घेऊन आला. त्यानें गुह राजाची ओळख करून दिली. म्हणाला—"हा रामाचा सखा व मित्र आहे." गुहानें सर्व उपहार भरतासमोर ठेवून त्याला नमस्कार केला व म्हणाला—"तुम्ही चक्रवर्ती व मी एक गरीब निषादराज. या गरिबाचें आतिथ्य स्वीकार करावें अशी विनंती करण्यासाठीं आलों आहें. पहिल्या-पासून माहिती नसल्यामुळें कांहीं उणीव राहिली तर माफी करावी."

भरतानें गुहाराजाला सन्मानपूर्वक बसा-यला सांगून त्याच्या मनाचें सर्वप्रकारें समा-धान केलें व म्हणाला—"राजा ! हें रामाचें चतुरंग सैन्य आहे. या सर्वांचें तूं आतिथ्य करणार आहेस. आनंदाची गोष्ट आणखी काय असूं शकणार ! परंतु आम्हांला भर-द्वाज मुनींच्या आश्रमांत जावयाचें आहे. आम्हांला वाट दाखविलीस तर तुझे आमच्या-वर फार उपकार होतील. येथून वाट सरळ नाहीं असें ऐकलों."

"मी व माझे अनुयायी तुम्हांला वाट दाखवायला येतील. तुम्हांला थोडा देखील त्रास होणार नाहीं." गुह म्हणाला.

मोठे वासे

सिलोन देशांत कॅंडी नगराजवळ एक प्रसिद्ध बोटॅनिकल गार्डन आहे. त्याचें क्षेत्रफळ १५० एकर आहे. येथे ब्रह्मदेशांतील वासे इतके उंच झाले आहेत कीं जगांत इतरत्र कोठेंहि इतके उंच वासे पहावयास मिळत नाहींत. या वाश्यांची उंची १२० फूट आहे व रुंदी एक फूट.

